د ټولنی علم

د اروابناد استاد الفت د نا چاپ شوي آثارو څخه:

Ketabton.com

مؤلف: زکریا احمد «رشدی»
مترجم: ګل پاچا «الفت»

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مضمونو فهرست

سرليك	مخ	سر ليك	مخ
د مترجم مقدمه	۱	علم النفس	۲۰-۱۹
لمړی باب د اجتماع علم	۱	خاطر	۲۰
د اجتماع ماده او موضوع	۲-۱	د عقل دروزلو لاری	۲۱-۲۰
د انسانی اجتماع تاریخ	۳	د عقل وده او اقسام	۲۲-۲۱
اجتماعی تطور	۴	د بدن روزل	۲۳-۲۲
له طبعي تاريخ سره د ټولني د علم اړه	۵-۴	بدنی ورزش او رياضت	۲۳
انسان او معدن	۵	خپل اولاد څنګه وروزو	۲۵-۲۳
انسان او نبات	۶	کورنی اجتماع	۲۶
انسان او حيوانيت	۸-۷	کورنی تعاون او مرسته	۲۷-۲۶
د اقليم د آب و هواتاثير په روحياتو		دويم باب: د اجتماع روح	۲۹-۲۸
کښی	۹-۸	ملت څه شی دی	۳۱-۳۰
معتدل اقليمونه	۹	دريم باب: حکومت	۳۳-۳۲
سړي مځکې	۹	د حکومت وظيفه	۳۵-۳۳
تاوده اقليمونه	۱۰-۹	د حکومت په باب کښي د	
انساني ټولني	۱۱	پخوانيو نظريه	۳۶
کورنی ژوندون	۱۲-۱۱	د حکومت په باب کښی د	
ازدواج	۱۲	پخوانيو مصريانو نظريه	۳۷-۳۶
ازدواج او اجتماعی ټولنه	۱۳-۱۲	حکومت د اسلام په نظر	
د کوزدي کال او وخت	۱۳	کښی	۳۹-۳۸
د کور سرشته (تدبير منزل)	۱۴	د ملت د مشر صفات	۴۰
د انسان سياست له ښځي سره	۱۴	د عربو په نزد د مملکت	
د انسان سياست له اولاد سره	۱۵	ارکان	۴۱
د انسان سياست له خپلو خدمتکارانو		رعيت	۴۱
سره	۱۶-۱۵	عدل	۴۲-۴۱
کورنی نيکبختی	۱۷	عمرانات او آبادی	۴۲
لمړی تربيه	۱۸-۱۷	تدبير	۴۳
تربيوي مذاهب	۱۸		
د تربيی نېټی او هغه شيان چه پر تربيه			
کښی اثر کوی	۱۹-۱۸		

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مترجم مقدمه

انسان نشی کولی چه لکه نور حیوانات خپل ټول احتیاجات یوازی ترسره کړي او د بل له مرستی څخه ځان مستغنی وګڼی، ځکه چه له یوې خوا د ده بدنی او جسمی حال چه د دنیا د سړو او تودو هیڅ طاقت او توان نلري، بې له نازکو او مناسبو خوړو بل شی ژوولی او هضمولی نشی او له بلی خوا د ده زیات ضروریات چه له حسابه وتلی دی دی مجبوروی چه له نورو سره لاس یو کړی، او یو د بل دپاره زیار وکاږی، نو لکه څنګه چه انسان فطرتاً بل ته اړ دی همدارنګه طبعاً ټولنی او اجتماع ته هم محتاج دی چه ځان ځانی او انفرادی حیات ته هیڅکله زړه نشی ښه کولی د همدې لامله انسان ته مدنی بالطبع یعنی د اجتماع غوښتونکی ویل کیږی. برسېره پدې چه د انسان مادی حیات او جسمی احتیاجات یې د نورو له مرستې سرته نه رسېږی معنوی او عقلی ژوندون ئې هم اجتماع او تمدن ته اړ دی، پدې هر څوك پوهېږی چه که انسان له اول وخته په یوه ځای کښی یوازی پاتی شی، او د نورو له صحبته استفاده ونکړی هغه که څه هم صورتاً انسان وی مګر د انسانیت معنوی فضایل به هیڅ نلری، نو د اجتماع ضرورت او دعلم اجتماع اهمیت له همدې منل شوی حقیقت څخه ډېر ښه معلومېږی ځکه چه د هر علم اهمیت د موضوع په اعتبار پېژندل کیږی.
د همدی لامله په اوسنی ژوند کښی ما د پښتنو دپاره د دغه مهم علم معلومات مفید وګڼل او دغه کوچنې کتاب می په پښتو ژبه ترجمه او خپلو وروڼو ته وړاندی کړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لمړی باب

د اجتماع علم

د اجتماع علم د اجتماعی هیئت (ټولنی) په نفسی حالت او صورت کښی بحث او څېړنه کوی لکه چه علامه ګوستاولوبون د روح الاجتماع او سر تطور الامم مؤلف ئې هم همدغه شان تعریف کوی، نو هر کله چه د جماعت نفسی صورت او حالت د افرادو له نفسی صورت او حالت څخه جوړېږی باید د شخص نفسی صورت او بشری ذاتیت تحلیل شی ترڅو چه د جماعت نفسی صورت واضح او څرګند شی. دا خبره هم باید ښکاره شی چه فرد او جماعت دواړه یو د بل په نفسی صورت او روح کښی اغېزه او تاثیر کوی.

بارت، د المان اجتماعی عالم وایی: هر تغیر چه په یوه جامعه کښی پېښېږی هغه تغیر په کورنیو او د افرادو په روح کښی نور تغیرات پیدا کوی نو باید اجتماعی عالم پدې څو شیانو کښی غور او دقت وکړی:

لمړی- د افرادو روحی علایق

دوهم – د فرد او د جماعت یو له بله روحی اثر او د هغې اندازه

دریم – څه شی چه د دې دوو روحی اغېزو له مدافعې او مقابلې څخه پیدا کېږی

څلورم – هغه ذاتی او خارجی عوامل چه د فرد په پیداینست او د اجتماع په تطور کښی عمل کوی، نو معلومه شوه چه د جماعت په روح کښی بحث او څېړنه د علم اجتماع وظیفه ده.

د علم اجتماع ماده او موضوع

هر کله چه د طبعی انسان تاریخ د علم اجتماع ماده ده نو باید د انسان په اصل باندی لږ څه بحث وشی چه آیا دا ټول انسانی طوایف سره له دومره زیاته تفاوته چه یو له بله ئې لری له یوه اصله (ادم(ع) او حوا) څخه پیدا شوی دی او که هره طایفه ځانته بېل بېل اصل لری.

بله دا چه آیا انسان اول ځل په همدغه صورت پیدا شویدی او که دودی او ارتقا په اصولو د انسانیت درجی ته رسېدلی دی.

دا یو لوی بحث دی چه مونږ ئې دلته د اجمال او اختصار په صورت راوړو، څه بحثونه چه پدې موضوع کښی شویدی پدې دری مذهبو کښی خلاصه کېږی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اول: انسان د تصادف په طور بی له دې چه د چا اراده پکښی دخل ولری پیدا شوی دی چه دطبیعت مخلوق ورته ویل کیږی.
دوهم: انسان د پاك خدای په اراده اول ځل په همدغه شکل او صورت پیدا شوی دی.
دریم: انسان لمړی ځل په یو بل صورت پیدا شوی او وروسته ئې انسانی حالت ته ترقی کړیده.
د اول مذهب طرفداران دا ګمان کوی چه انسان اول ځل په یوه کلك غلاف (پوښ) کښی په بحر کښی پیدا شوی چه د رودلو (امتصاص) په واسطه ئې غذا موندله څه موده وروسته له غلافه وتلی دی چه بیائې غذا د خپلو اعضاو په واسطه ترخولې کولی شوه.
دوهم مذهب چه زمونږ دینی عقیده او صحیح مذهب دی د دې مذهب طرفداران وایی چه په زرګونو کلونه زمونږ له نظره تیره شوه چه انسان بلکه هر حیوان په خپل صورت پاتی دی او هیڅ تغیر پکښې نه دی پیښ شوی او نه د نشو او ارتقا آثار په کومه نوعه کښی لیدلی شوی دی نو معلومه شوه چه انسان له ابتدا څخه په همدغه صورت پیدا شوی دی او که داسی نه وای نور تغیرات به هم مونږ لیدلی و، ددې مذهب له مشهورو طرفدارانو څخه چه یوازی په علمی نظر دې موضوع ته ګوری او دینی عقیدې ته پکښی دخل نه ورکوی بوفون، فلورنس، کاترفاج د فرانسی او داسی نور دی چه دې نظریې ته علمی رنګ ورکوی. بوفون د تاریخ طبیعی په بحث کښی وایی: د اروپا سپین رنګی انسان او د افریقې توربخن انسان او د امریکی سوربخن انسان د یوه اصل لرونکی دی چه د خپل اقلیم او وطن په رنګ رنګ شوی دی، دی پدې قول د هغو کسانو نظریه ردوی چه هغوی د څیرو او رنګونو تفاوت د اصل د تعدد دلیل ګڼی.
د دریم مذهب خاوندان د خپلی مدعا دپاره داسی دلیل نلری، چه د سړی زړه ته ولویږی دوی د انسان او بیزو په منځ کښی په یوه سلسله قایل دی چه تر اوسه ئې نه ده پیدا کړی ا د ډیری زمانې تیریدو ته منتظر دی. تر دې ځایه یو لنډ او مختصر بحث د انسان په اصل باندی وشو، که مونږ د انسان په ماهیت کښی بحث وکړو نو له خپلی موضوع څخه به نورو فلسفی بحثونو ته و اوزو. هر کله چه د علم اجتماع موضوع انسانی اجتماع ده نو باید د انسان په خواهشاتو او د عمرانی پیشرفتونو په اسبابو او نورو اجتماعی مسایلو باندی لکه د کورنیو، کلو او حکومتونو په پیدا کیدو بحث وشی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انساني اجتماع تاريخ

که هر څومره پلټنه وکړو دا نه معلومېږي چه انساني اجتماع له څه وخته شروع کېږي او د دې بې نيالګي په کوم وخت کښې ايښودل شويدی، ځکه چه هر څه چه د تاريخ پاڼو قيد کړي دی هغه د بشري جمعيت مېوه ده چه تر اجتماع وروسته پيدا شوېده او د اجتماع نيلې له اولنی انسان سره چه د ځمکې په مخ پيدا شويدی سمی پيدا شوی او تر دې وخته رسېدلی دی، ځکه چه انسان په اول وخت کښی خپل احتياج يوې ملګری (ښځې) ته حس کړی او له انفراديت ځنی بېزار شويدی او همداغه احساس د علم اجتماع اساس او بنياد دی چه د تاريخ له زماني څخه پخوا ايښودل شوی دی، نو معلومه شوه چه دا علم يو نوی شی نه دی چه له دې اوسنی مدنيت څخه پيدا شوی وی او د دې قرن مولود وګڼل شی، د همدغه احتياج په اثر چه انسان اول اجتماع ته او وروسته د داړونکو ځاروو له ډاره ځمځو، غارونو او داسی نورو ته حس کړی تاريخی عصر پيدا شوی او د انسان عمرانی تقدم او عملی کارنامې په مختلفو بلادو کښی لکه: فارس، کلده، مصر، روما کښی ليدل شوی دی، دا هغه وخت دی چه د انسانی جمعيت فطری ذکاوت ډګر ته وتلی او د تاريخ دپاره د بحث موضوع پيدا شوېده نو ويلی شو چه د علم اجتماع قواعد په زرګونو کلو له ميلاده مخکښی وضع شويدی. کوم مترقی ملتونه لکه: هند، فارس، چين، يونان چه د ترقۍ هسك بام ته ختلی و او تاريخ د دوی عظمت او لوی شان د تعجب په طور بيانوی دا يو تصادفی امر نه و بلکه د دوی معارف او حکومتی سياست د اجتماع په صحيح او پايدار اساس باندی قايم و.

همدارنګه مصر چه پنځه زره کاله له ميلاده مخکښی د دنيا ښايسته باغ او د علم و عرفان عالی مدرسه وه چه په حکمت کښی لکه افلاطون او سقراط نامدار شاګردان لري دا بی له دېنه چه د دوی اجتماعی قوانين ډېر متين او صحيح و بل سبب نلری، نو ويلی شو چه د انسانی اجتماع تاريخ ډېر پخوانی دی چه د تمدن او عمران د انتقال په سبب له يوه ملته بل ته نقل شوی او تطور ئې پيدا کړی دی تر څو چه پدی قرنو کښی اروپا ته رسېدلی او هلته يې قواعد کمال ته رسېدلی دی او دا نه ده معلومه چه دوی به ئې ترڅه وخته پوری وساتلی شی، ځکه چه ملتونه هم لکه افراد زېږښت او ځوانی، مړګ او ژوند لری چه انسانی تدابير ئې مخه نشی نيولی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اجتماعی تطور

د هغه ضرورت او احتیاج په اثر کښی چه ضعیفان ئې د زورورو، د تېری د مدافعې دپاره اتحاد او یووالی ته لری انسانی اجتماع له کورنۍ څخه قومیت ته او له قومیته ملیت ته ترقی کړېده، همدارنګه سلطه او واکداری هم رورو زیاته شوې او وروسته ترېنه حکومت تشکیل شوی دی، په اوله کښی یوازی پلار پخپل اولاد باندی آمریت او حکم درلود، وروسته مشر او رئیس پخپلی کورنۍ کښی واکداری پیدا کړې او پس له هغه ئې په کلی او قبیله کښی مشرتوب موندلی دی، وروسته چه قبیلې وسعت او پراخوالی موندلی او شعبې پکښی جوړی شوی دی، سره لدې چه هری شعبی ځانته مشر درلود مګر عمومی مشرتوب د یوه سړی وو چه طبعاً ئې د پادشاهۍ حیثیت پیدا کړ.

بعضې وایی چه د مور سلطه تر پلار مخکښی وه، او همدغه سلطه د نورو سلطو منشأ ده په هر صورت چه وی، دا مسلمه او منله شوې خبره ده، چه خاندانې سلطه د نورو سلطو سرچینه ده.

له طبیعی تاریخ سره د تولنې د علم اړه

هر کله چه طبیعی تاریخ د علم اجتماع او د ملتو د احوالو د پېژندلو دپاره اساس ګڼل کېږی ښائې پخوا لدېنه چه مور د اجتماع په لمړیو عواملو کښی بحث وکړو، هغه علاقه چه د اجتماع علم ئې له طبیعی تاریخ سره لری هم لږ څه ښکاره کړو.

څنګه چه اوبه او هوا او د یوه اقلیم طبیعی حالت پر معدن، نبات او حیوان اغېزه کوی همدارنګه په انسان کښی هم ډېره اغېزه لری، نو باید هغه طبیعی عوامل چه د انسان، حیوان، معدن او نبات په پیدایښت کښی اثر لری ښکاره او ظاهر شی، ځوك چه د نباتاتو او حیواناتو له علمه خبر نه وی او د دوی ارتباط ورته نه وی معلوم، ښائی د دې خبری په اورېدو ډېر تعجب وکړی، لیکن باید دوی فکر وکړی چه انسان له څه شی او څنګه پیدا شوی دی؟ ظاهره خو انسان له وینو، غوښو، هډوکو جوړ شوی مګر د ده علاقه له نبات یا معدن او حیوان سره څه شی دی؟ نو انسان لپاره د دې چه د مځکی په کایناتو کښی خپله رتبه وپېژنی او له حیوان او نبات څخه خپل امتیاز حاصل کړی باید د طبیعی تاریخ څخه برخه ولری. پاك خدای زمونږ دپاره امثال بیان کړی او لکه احسن القصص د پیغمبرانو قصې ئې راته کړی دی دا ټول د دې دپاره دی چه مونږ اجتماعی نظام او د شعبو سیاست ته لاره پیدا کړو، او د اجتماعی حیات دپاره ترېنه قانونی درسونه واخلو.

پیغمبرانو هم د دې دپاره چه د بشری او حیوانی نفسونو په منځ کښی مناسبت او مشابهت لیده، اول ځل ئې د حیواناتو او رمو په ساتنه او تربیه شروع کړېده او وروسته

(c) ketabton.com: The Digital Library

ئې د انسانانو تربيې ته ملاتړلې، دوی پدې پوهېدلی دي چه په بعضی نفسو کښی غضب او په بعضو کښی حلم وی، بعضی قوی او بعضی ضعيف وی، نو د هر چا حق ئې پېژندلی او ساتلی دی.

ښائې چه انسان د حيوان او نبات طبيعت او د کانو خواص وپېژنی ترڅو چه داجتماعی هيئت خدمت وکړی شی، او پدې پوه شی چه د مواليد ثلاثه (حيوان، نبات، جماد) حال له انسانی نظام سره تطبيق کېږی، او د ملت د طبقاتو اخلاق له ارضی کايناتو سره اړه او علاقه لری.

انسان او معدن

معدنيات هغه اجسام دي چه تر ځمکی لاندی بخارو او لوګيو څخه پيدا شوی او له مختلفو اقسامو څنی جوړ شوی دی. د اجسام د ترکيب په اعتبار بعضی قوی او بعضی ضعيف وی، بعضی اوږدوالی او پلن والی قبلوی او بعضی د دې صلاحيت نلری، انسان هم لکه معدن چه له آبی بخارو څنی پيدا کېږی له اوبو څخه پيدا کېږی او د قوت او ضعف، شرافت او خساست، رفعت او ټيټوالی په اعتبار د مور او پلار له حاله سره سم او موافق وی نو هغه انسان چه تهذيب قبلوی لکه هغه معدنی شی دی چه هر صورت قبلوی او زرګر يا پښ ترېنه هر څه جوړوی او حکما لکه هغه قيمتی کاڼی داسی دی چه په کانو کښی پيدا کېږی.

کومی د پوخوالی دورې چه تر ځمکی لاندی د حرارت او رطوبت په سبب کان باندی تېرېږی، له هغو دورو سره مشابهت لری چه د انسان په نطفه باندی په رحم کښی تېرېږی، او غوښه، وازده، هډوکی ترېنه جوړېږی، پس له هغه چه انسان له موره پيدا کېږی نو کومی دورې چه په کوچنی باندی د روزنی په وخت کښی راځی، او مختلف احوال لکه روغتيا، ناروغی، نيکبختی او بدبختی ورته پېښېږی دا لکه هغه تطورات داسی دی چه معدنياتو ته د کاريګرو او کسبګرو له لاسه رسېږی، او مختلف صورتونه قبلوی!

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسان او نبات

انسان پس له تی رودلو څخه لکه بوټی (نبات) بې له بشپړی ارادې غذا خوری او حرکت کوی نو که غذا ئې طبیعی وی، د بدن په وده او لویوالی کښی تاثیر کوی او که روحی وی د عقل او ویښتوب په زیاتوالی کښی صرفیږی پدې وخت کښی ماشوم د خپل محیط القاآت قبلوی او لکه نبات د خپلی کورنی له حاله سره وړ پاڼی او مېوه نیسی.

نو ښه روزنه د کوچنی په حال کښی هغه تاثیر کوی لکه چه د هوا اعتدال ئې د نباتاتو په نشو و نما کښی لری، او بده پالنه لکه هغه تاوده بادونه داسی دی چه د نباتاتو د مړاوی والی او وچوالی سبب ګرزی. نو څوك چه د نباتاتو په روزنه پوهیږی او پدې علم کښی لاس لری هغه کولی شی چه خپل اولاد لکه یوه ښه بوټی داسی وروزی او ښه نتیجه تری واخلی.

غرض دا دی چه د کوچنی روزونکی باید د نباتاتو او حیواناتو له علمه خبر وی، او کومه علاقه چه دا دواړه ئې له انسان سره لری هغه ورته معلومه وی چه د کوچنی په تهذیب او روزه په ښه ډول بری ومومی او د اجتماع علم د کونیه علومو په یوه متین اساس بنا شی، چه موږ هم د غرب له ژوندیو ملتو سره د سمی روزنی په اثر کښی برابر شو.

څوك چه د نباتاتو له حاله خبر شی او د نباتاتو مختلف اقسام چه ځنی وابنه وی او بعضې ونی، ورته معلوم شی هغه پوهیږی چه انسانان هم بعضی لکه وابنه پخوا لدینه چه ونه ځنی جوړه شی د طفولیت په وخت کښی مری او بعضی لکه ونی کمال ته رسیږی، بعضی انسانان لکه میوه داری ونی نفع او ګټه لری او بعضی لکه بی مېوو ونو غوندی بې فایدې وی.

لکه چه بعضی نباتات د لمر په تودوخه او آزاده هوا کښی وده کوی، او بعضو ته لمر او هوا ضرر رسوی، همدارنګه د انسانانو په ډله کښی هم بعضی د طبیعی مناظرو په لیدلو او د پاکی او آزادی هوا په تنفس ښه نشو و نما کوي او بعضی لکه هغه بوټی چه په تورتم او تیاره کښی ښه لوئیږی او د لمر په رڼا کښی خرابیږی دوی هم په یوه فاسد محیط او تررمی کښی روغ او جوړ وی او په ښو ځایو او شنو باغو کښی زړه تنګی کیږی، او هغه شان وده نه کوی!

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسان او حیوانیت

د انسان په وجود کښی پس له بلوغه شعور او احساس زیات میندل کېږی او ورځ په ورځ خپل احتیاجات ښه خوراك، ښې ښځی، ښه ځای او داسی نورو ته حس کوی، او د خپلو خواهشاتو د اجرا کولو دپاره کوښښ کوی او همدغه شی ته قوه شهویه ویله کېږی.

پدې وخت کښی چه انسان خپل قد و قامت او ښه صورت په هنداره کښی ووینی، د کلان کاری آثار پکښی څرګندېږی او ځان ورته لوی سړی ښکاری دا د غضبی قوی آثار دی چه ورځ په ورځ پکښی زیاتېږی. پدې دوو خصلتو (شهوت، غضب) کښی حیوان له انسان سره شریك دی، نو هر کله چه د ځوانۍ خواهشات د ده په عقل باندی غالب شی ولمړیو عناصرو آثار او د مور او پلار خویونه پکښی ښکاره کېږی، نو که له لوړی او زوروری کورنۍ څخه وی، لکه هغه ځناور او درنده چه د بل د ښکار غوښی نه خوری، دی هم د بل پس خوردی ته سترګی نه نیسی او دنائت خواته میل نه کوی او که چیری له ټیټی او خسیسی کورنۍ وی نو په هر قسم دنائت په ممکن وی ځانته خوراك پیدا کوی.

دا قسم انسانان د اشرارو له نوعی څخه حسابېږی چه په شرارت کښی یو له بله تفاوت لری. همدارنګه د شرف خاوندان هم د قوتونو او د هغو عناصرو په اعتبار چه د دوی په روحیاتو کښی ئې اثر کړی متفاوت دی.

څنګه چه اهلی او کورنی حیوانات بعضی قوی وي، چه درانه درانه بارونه له یوه ځایه بل ځای ته وړی، په انسانانو کښی هم بعضې داسی کسان وی چه سخت او ګران کارونه سرته رسولی شی، او فکری قوت، هیڅ نلری یوازی د علمی قوت خاوندان وی او دا کسان د دې دپاره پیدا شوی وی چه بل څوك ئې په لار بوزی او کار ځنی واخلی.

تر دې ځایه په هغه مناسبت او مقارنت چه د انسان، معدن، نبات او حیوان په منځ کښی موجود و او د اجتماع د علم لوستونکو ورته ضرورت درلود لږ څه بحث وشو، د یوه ملت قاید ته لازمه ده چه د کایناتو او موجوداتو ټول قوانین له بسیطو عناصرو ځنی نیولې، تر لویو مرکباتو پوری تر نظر لاندی ونیسی.

زمونږ غرض دا نه دی چه ټول خلق دی د طبیعی تاریخ په لوستلو او تطبیقولو باندی مصروف شی څکه چه دا د قوم د واکدارنو او مشرانو کار دئ چه له دې راز معلوماتو ځنی استنباط وکړی او د خپل قوم او وطن دپاره مناسب قوانین او اجتماعی اصول

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوره کړی. او دا خبره هم باید معلومه شي چه مونږ د علم اجتماع متخصصینو ته ډېر احتیاج لرو.

د اقلیم، اوبو او هوا اغېزه
د قوم په روحیاتو کښې

لکه چه اوبه او هوا په نباتاتو او حیواناتو کښې اغېزه لری همدارنګه په انسانانو کښې هم عقلی او جسمی تاثیر کوی. اجتماعی علماٗ او هغه سیاحان چه په مختلفو هوادونو کښې ګرزېدلی دی او د هر ځای د انسانانو خصوصیات ئې په رنګ، شکل کړه وړه کښې لیدلی دی دا حقیقت بې شك او شبهې قبلوی، نو ځکه علامه ګوستاولوبون وایی چه که موږ د پخوانیو او وسنیو ملتو په حال کښې غور وکړو او د هر ځای زاړه او نوی مدنیتونه تر نظر لاندی ونیسو، نو د اجتماعیونو پدې قول به یقین وکړو، چه د معتدلو اقلیمونو اوسېدونکی د عقل په اعتبار تر هر چا زیات او په مدنیت کښې هم تر نورو وړاندی دی، لکه چه تاریخ هم د معتدلو مناطقو د تمدن آثار او نفسی صفات لکه همت، ذکاوت او داسی نور ... او د شمالی خواو (یخو منطقو) بی فکری او عدم نشاط او د ډېرو تودو ځایو سستی او وحشت موږ ته ښیئی.

نو اجتماعی علماؤ د اقلیمو تاثیرات او نور عوامل تر نظر لاندی نیولی دی او د دې دپاره چه د جماعتو عقلی اندازه وښئی، بعضې قواعد ئې وضع کړی چه دې بحث ته علم عمران ویل کېږی، کوم عوامل چه د عمران پوهانو د ملتو د مدنیت او استعداد دپاره د مقیاس په ډول بیان کړی هغه دا دي.

عوامل او تاثیرات ئې په انسان کښې

د اقلیم اعتدال	-	ذکاوت او د ترقی استعداد
د اقلیم برودت (سوړتیا)	-	بې عقلی او د ادراك ضعف
د اقلیم حرارت (تودوخه)	-	سستی او د عقل ضعف
زلزلې	-	نا امیدی
د زراعتی محصولاتو زیاتوالی	-	سستی، تنبلی، د ابتکار ضعف
د محصولاتو لږ والی	-	د عزم قوت، او د ذهن انکشاف
د کانو زیاتوالی	-	عملی اقدام، او د اختراع فکر

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا هغه عوامل دی چه عمرانی پوهانو د اقوامو د ترقۍ او انحطاط دپاره مقیاس مقرر کړی مګر د تودو او سړو زنطقو د انحطاط او ټیټوالی عوامل یو شان او مساوی نه دی ځکه چه موږ ته تاریخ، د تودو ملکو مدنیتونه لکه: هند، چین هم راښئیی، نو ویلی شو چه د تودوخی زیاتوالی نسبت سړتیا او برودت ته په انحطاط کښی لږ تاثیر لری د همدې لامله بعضی اجتماعیون وایی چه د تودې مځکی خلق د ترقۍ استعداد لری خو اطمینان او د حاکمانو د لجوئی ورته ضرورت دی.

معتدل اقلیمونه

معتدل اقلیمونه د تودو او سړو ملکو په منځ کښی واقع دی او قسم قسم بوټې پکښی شنه کیږی.

د داسی ځایو خلق په کسبو کښی یو له بله مختلف وی. په فلاحت کښی تر نورو تکړه په تجارت کښی هوښیار، په صناعت کښی ګړندی اوله همته ډك وی.

سړې مځکی

ساړه اقلیمونه چه په شمالی منجمده منطقه کښی واقع دی ځمکه ئې د زراعت دپاره ښه مستعده نه ده نو خلق ئې خپله غذا او ضروریات له بحر څخه مومی او دا حالت طبعاً د دوی د صبر او قناعت موجب ګرزی.

تاوده اقلیمونه

تاوده ځایونه چه زراعتی محصولات پکښی ډیر او قسم قسم وی خلق ئې د محصولاتو د زیاتوالی په سبب له احتیاجه خلاص وی، او زیار ایستلو ته نه مجبوریږی نو طبعاً عیاش او تنبل وی، دوی یوازی عیش او استراحت غواړی که پردی حاکم وربانډی مقرر وی هم ورته ډیر بد نه ښکاري.

د داسی ځایو د خلقو عزمونه سست، او عقلونه ئې ضعیف وی، د همدې لامله د تودو اقلیمو اوسیدونکو، فاتحینو او استعماریونو ته په ځان باندی لاره ورکړې، او په خپل وطن کښی ئې خلقو ته د فتح او بری میدانونه جوړ کړی دی او په محض حیات قانع شوی وی!

د اقلیم د اوبو او هوا تاثیر یوازی د ملتو په اخلاقو پوری منحصر نه دی په صناعیو او لغاتو کښی هم تاثیر کوی ځکه چه د اقلیم طبیعت او کانونه خلق هغو صنایعو ته وړاندی

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوی چه له هغه اقلیم سره مناسبت لری، او د اختراع او ابتکار فکر هم د محیط له تقاضا سره سم پکښی پیدا کوی، مثلاً دوربښمو صنعت په هغه ملك کښی ترقی کوی، چه د توت ونی پکښی زیاتی وی.
همدارنګه لغات هم د اوبو او هوا په اعتبار د یوه ځای له بل ځایه فرق کوی، او لهجه هم هرومرو بدلیږی، که په یوه وطن کښی یوه ژبه هم وی د یوې علاقې تلفظ له بلی علاقې څخه پیژندل کیږی، او لکه چه د افرادو په منځ کښی مباینت لیده کیږی، د فرقو او شعبو په منځکښی هم توپیر او تفاوت وی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

انساني ټولنې

کوم وخت چه د مشرق پوهانو د علومو اساس اېښود، د سياست او اجتماع علم ئې هم په نظر کښې نيولی وو، وګورئ! ابونصر فاريابی[1] له لسوقرنو راهيسی دې خواته توجه کړېده او د خپل کتاب (ارا اهل المدينة الفاضله) په اخر کښې ئې اجتماعی بحث د خلاصې په ډول راوړی چه موږ ئې د انساني اجتماعاتو اقسام دلته را نقل کوو.

د انسان کمال په اجتماع پورې اړه لری او انساني اجتماعات بعضې کامل او بعضې غير کامل وی، کامله اجتماع په درې قسمو – عظمی، وسطی، او صغری وېشله کېږی.

عظمی د ټولو ملتو اجتماع ته او وسطی د يوه ملت اجتماع ته چه د دنيا په يوه حصه کښې وی ويل کېږی او صغری ديوه ښار د اوسېدونکو اجتماع ته وايي.

غير کامله اجتماع ځانې لکه د يوه کلي يا محلې يا د يوه کاله د اوسېدونکو اجتماع ځانې دي، چه د بشری اجتماع اساس بلل کېږی.

هره وړه ټولنه د لويې اجتماع خادمه ده، او يوې اجتماع ته هغه وخت اجتماع فاضله ويله کېږی، چه افراد ئې د سعادت په ميندلو کښې يو له بله سره مرستې وی او که داسی نه وی نو غير فاضله ورته وايي.

فاريابی وروسته تر دې بشری اجتماع د بدن د اعضاؤ د اجتماع سره تشبيه کوی او وايي چه يو ملت يا د يوه ښار اوسېدونکی لکه يو بدن داسی دی چه بعضې اعضا پکښې خادم او بعضې مخدوم وي، چه د رتبې په اعتبار يو له بله تفاوت لری، نو لکه چه زړه، دماغ، او د حس او حرکت نور اعضا او غړی ځان ځانته وظايف لری همدارنګه د يوه وطن اوسېدونکی هم هر يو د ګوښې کار استعداد لری او هر يو د خپلې رتبې او مقام په اعتبار ځانته حيثيت مومی.

کورنۍ ژوندون

هر کله چه کورنۍ د شعبو او قبايلو اصل او اساس دی، نو د هر ملت کورنۍ چه د علم اجتماع په صحيح اساس باندی جوړی وی، هغه ملت به هرومرو د سيادت او حريت خاوند او د ترقۍ لرونکی وی، او که داسی نه وی نو به ذلت او خوارۍ به ککړ وی، نو ځکه موږ د کورنۍ او ازدواج په تاريخی دورو او په منزلی امورو کښې بحث کوو.

[1] ابونصر فاريابی (۲۶۰ – ۳۳۹ هـ) مشهور فيلسوف دی، چه زموږ د وطن په فارياب کښې زيږيدلی دی. (مترجم)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ازدواج

ازدواج یعنی ښځه کول یو طبعی امر دی چه د ملتو د مقاصدو او قوانینو په اعتبار تغیر پیدا کوی، او له طبیعی صورت څخه شرعی حالت او مفید صورت ته انتقال کوی، نو فلاسفه ئې یو طبیعی امر، او مقننین ئې مدني تړون ګڼی، د دین خاوندان ئې یو مقدس او مسنون کار او د نسل د زیاتوالی دپاره ډېر ضرور او لازم بولی، اجتماعیون او اقتصادیون ئې هم د اجتماع دارمدار او د انتظام او راحت یو لوی سبب شمېری.

بعضې خلق لکه یونانیان ښځه د نارینه یوه حقیره خادمه او شریره طایفه ګڼی چه د تذلیل دپاره ئې په نکاح اخلی، او دا ذهنیت دوی ته له خپلو حکماو پاتی شوی دی مګر څوك چه حقیقت ته رسېدلی دی هغه د ښځو په حق کښی دا قسم ذهنیتونه نلري او په ښه نظر ورته ګوری.

ازدواج او اجتماعی ټولنه

که څوك غواړی چه روغ او سلیم العقل افراد او یو قوی نسل د جامعې د خدمت دپاره پیدا کړی باید له مسکراتو او هغو شیانو چه د ګېډی د ناروغیو سبب ګرزی خپل ځان وساتی، ځکه چه اولاد زیات صحی خصایص له خپل پلار او مور ځنی مومی، نو پلار برسېره پدې چه ښائی د ښې روغتیا لرونکی وی ښه تندرسته ښځه دی هم په نکاح اخلی چه اولاد ئې قوی او صحیح راشی.

که سړی څه قدر ضعیف هم وی که ښځه قوی او د ښه صحت لرونکې وي، د اولاد په حق کښی د مېړه د ضعف تلافی کولی شی، او که دواړه ضعیف وی نو هېڅ شك نشته چه اولاد به ئې هم ضعیف وی.

دا منله شوې خبره او د وراثت د قانون متقضی ده، چه اخلاقی او جسمی صفات له پخوانیو څخه وروستنیو ته انتقال کوی نو باید پخوا له ازدواج څخه دا مراعات وشی، چه مېړه او ښځه له هغو امراضو چه د وراثت په اعتبار راتلونکی نسل ته یا له ښځی ځنی مېړه ته او له مېړه څخه ښځی ته سرایت کوی خلاص وی، نو هر ملت که غواړی چه تر نورو ملتو قوی او د ترقیۍ په لاره کښی وړاندی وی ښائی د دغسی امراضو چه د ازدواج په واسطه سرایت کوی جلوګیری وکړی. څوك چه پدې باب کښی زیاتو معلوماتو ته ضرورت لری هغه باید هغو طبی کتابو ته چه پدې موضوع کښی ډېر تفصیل لری او خورا مفید دی مراجعت وکړی او خپل معلومات کامل کړی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د كوزدې كال او وخت

څه شى چه د ډېر غور او دقت وړ دى هغه د واده او نكاح وخت دى، ډېر خلق د خپل زوى او لور نكاح ته پخوا له بلوغه اقدام كوى، او بعضى تر دېرشو كلو بلكه زيات تاخير كوى نو د دې دپاره چه دا افراط او تفريط له مينځه ليرى شى او يو مناسب ټاپى ورته وټاكل شى، اطباؤ پدې موضوع كښى ډېر غور كړى او ويلى ئې دى هر وخت چه هلك او نجلى خپل تناسلى احتياج حس كړى او بلوغ ته ورسېږى دوه كاله وروسته لدې بايد د دوى د ازدواج او نكاح دپاره اقدام وشى، ځكه چه تر دې دمخه برسېره پدې چه دوى دواړه د ازدواجى حيات او كورنى ژوندون په خوند ښه نه پوهېږى، او عمر ئې سره تريخ كېږى تناسلى اعضائې هم د ودى او لويښت انتهائى حد ته نه وى رسيدلى، نو هم دوى ته ضرر رسيږى او هم ئې اولاد ضعيفه كېږى نو پس له بلوغه بايد دوه كاله نور هم تاخير وشى، تر دې زيات تاخير هم ښه نه دى، ځكه چه تناسلى اعضا بيكاره او مهمل پاتى كېږى او تناسلى قوت ئې ضعيفه كېږى، نو دغه وخت بايد د واده دپاره مناسب وګڼل شى او هېڅ تقديم او تاخير پكښى ونشى.

د بلوغ زمانه د دې لامله چه يو ځاى له بل ځايه د آب او هوا، تودوخى او سوړتيا په اعتبار فرق كوى تعين نشوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کور سرشته (تدبیر منزل)

څوك چه د اجتماع علم ته په سر سری نظر ګوری هغه به دا بحث او د ازدواج مسایل او همدارنګه د عایلی د روغتیا خبری د دې کتاب له موضوع څنی خارجی وګڼی مګر که ښه ځیر شی او پدې پوه وی چه عایله او کورنۍ د اجتماع اساس او لمړۍ حلقه ده، چه رورو زیاته شوې او تر دې حده رسېدلې ده، هغه به مو مقصر وبولی که لدې بحثونو صرف نظر وکړو، او دا بحثونه به پدې موضوع کښې داخل وګنی، نو موږ دا بحثونه ضرور ګڼو او څه چه بوعلی سینا پدې موضوع کښی لیکلی دی را نقل کوو او د دې دپاره چه خلقو ته دا معلومه شی چه د تدبیر منزل علم د دې عصر له ارمغانونو څنی نه دی له ډېری مودې پدی خوا، دې علم رواج درلود او موجود و، له ((ارشاد القاصد)) څخه چه څه دپاسه اوه سوه کاله مخکښی لیکل شوی او پخوانی کتاب دی د دې علم تعریف را اخلو، د دې کتاب مؤلف وایی چه د تدبیر منزل علم د ښځی او مېره او اولاد او خدمتګارو په مشترك احوال کښی بحث کوي، او فایده ئې د کور انتظام او سرشته ده چه د انسان د سعادت سبب ګرزی.

د انسان سیاست له ښځی سره

شیخ بوعلی سینا وایي چه صالحه او نیکه ښځه له نر سره په مال کښی شریکه او د کور په کارو کښی ملګرې ده، او ښه ښځه هغه ده چه هوښیاره، دینداره، فرمان برداره او امانت ګره وی چه له خپل مېړه سره زیات محبت لری او په خدمت کښی ئې صادقه وی، شنډه او زبان بازه نه وی او برسېره پدې د انتظام او تدبیر خاونده وی چه د مېړه لږ مال د ښې سرښتې په واسطه زیاتوی او د ښو اخلاقو په سبب د مېړه زړه خوښ ساتی.

شیخ د مېړه په سیاست کښی له ښحی سره دا شیان ضرور ګڼی.

ځان د ښځی په نظر کښی مهیب او موقر ښودل او ښځه د کاله په کارو مشغولول، دا ځکه چه که مېړه د هیبت خاوند نه وی ښځی ته سپك او معمولی سړی ښکاری او اطاعت ئې په ځان لازم نګڼی.

همدارنګه د مېړه وقار هم د ښځی د محبت او دلچسپی سبب ګرزی، ښځه ئې د خپلې سر لویی موجب ګڼی او خپل مېړه ته په درنه سترګه ګوری، د ښځی مشغولول د کاله په کارو باندی هم یو مهم امر دی چه ښځه له بېځایه ناستی ولاړی منع کوی او له کور سره ئې دلچسپی پیدا کوی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انسان سیاست له اولاد سره

شیخ بوعلی سینا وایي چه اولاد په مور او پلار باندی بعضی حقوق لری چه د مور او پلار د توجه وړ دي.
اول باید مور او پلار خپل اولاد ته یو ښه مناسب نوم پیدا کړی او وروسته ورته یوه داسی دایي پیدا کړي چه بی عقله او مرضی نه وی ځکه چه د دایی شودې په طفل کښی اثر کوی. هر وخت چه طفل له تی ځنی پرېکړ شی باید پخوا لدېنه چه هغه بد بد خویونه زده کړی ښه ښه خویونه او ادب وروښودل شی او له بدو کارو ځنی ئې کله د تحسین او آفرین په واسطه او کله د ملامتولو او سرزنش په ذریعه وژغوری او هر وخت چه د زده کړی قوت پکښی پیدا شي تر تعلیم لاندی ونیول شی، د کوچنی روزونکی او مربی باید عاقل، متدین او د کوچنیانو په اخلاقی پالنه پوه وی، د وقار او خوږ بیان لرونکی او د نظافت، سیاست او مروت خاوند وی. هر کله چه کوچنی له دینی او اخلاقی زده کړو څخه فارغ او د لغت د اصولو له زده کولو وزګار شی، باید د یوه مفید صنعت زده کړېته وګمارل شي چه د خپل حیات تامین ورباندی وکړی شی.
دا یوه عمومی تربیه ده چه ابن سینا بیان کړېده، خصوصی تربیه باید د هر ملت له خپلو احتیاجاتو او مقتضیاتو سره سمه وی[1].

د انسان سیاست له خپلو خدمتګارانو سره

د دې دپاره چه د تدبیر منزل او د سیاست د علمو قدامت او پخوانیتوب معلوم شی موږ د شیخ بو علی سینا له بیانه چه پدې موضوع کښی ئې کړی لږ څه را نقل کوو. وګورئ!
شیخ دا موضوع څنګه ښه تحلیل کوی او وایی چه خدمتګاران لکه د انسان اعضا او غړی داسی دی چه لکه لاس او پښې او نور اعضا د ده په کارو کښی ښوریږی او کار ورته کوی، که خدمتګاران نه وی انسان مجبور دی چه پخپله خپل کارونه تر سره کړی او داسی کارو ته اقدام وکړی چه د ده شان و شوکت ته صدمه رسوی نو باید سړی با همته او امین خدمتګاران ځانته غوره کړی او داسی معامله ورسره وکړی چه د هغوی د خوشحالتیا او اخلاص سبب شی او سره لدې باید خپل وقار او هیبت هم د هغوی په

---

۱ اوس د روزنی او پالنی علم ډېر ارت شوی دی، چه بېل اصول او ځانته مخصصین لری، موږ باید د اوسنی علم سره سم د خپل ملت او[2]پښتنوالی تر سیوری لاندی خپل زامن ورزو (مترجم)

(c) ketabton.com: The Digital Library

نظر کښې وساتی، ځکه چه د انسان خپل وجاهت او وقار لکه حاجب او دروازه وان د سړی حرمت او عزت ساتی.
که چیری له کوم خدمتګار ځنی کوم ناوړه کار څرګند شی باید سړی ئې په داسی شان له هغه کاره را وګرزوی، چه د هغه د زړه بد والی سبب نشی او که کوم ډیر بد کار ورڅخه څرګند شی، چه بخښنه ئې د سړی سیاست ورانوی، ښائی له خدمتګاری منفك شی چه د ده بدی او بد اخلاقی نورو ته سرایت ونکړی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کورنۍ نیکبختی

د کورنۍ نیکبختۍ اساس نیکه او صالحه ښځه ده چه د کور اداره په اخلاص او ښه زړه کوی، او د خپل کاله شئون ساتی نو باید هر څوك د جمال حقیقت وپیژنی او ځانته د حقیقی جمال لرونکې ښځه غوره کړی، ځکه چه اکثره اجتماعي نقایص په کورنیو کښی د همدې لامله پیښیږی چه ځلمیان د جمال په پېژندلو کښی غولیږی او هر یو له خپل میل سره سم یو قسم جمال خوښوی، او د هماغه ښایست لرونکې ښځه ټاکی، څوك یوازی د مخ په سپینوالی او سور والی او غټو سترګو او څوك په ښه کړه وړه غولیږی، د روحی او معنوی ښکلی توب هیڅ مراعات نه کوی. بعضی خلق لا د ښځې تمول او معتبری په نظر کښی نیسی او دې ته نه ګوری چه دا راز ښځه خپل میړه ته په ډیره درنه سترګه نه ګوری او ډیر انقیاد ورته نه کوی. نو باید ځلمیان دا قسم فکرونه چه اجتماعی نظام ورانوی له خپلو ذهنو وباسی، او په تش ظاهری جمال او جلال ونه غولیږی.

لمړۍ تربیه

پدې کښې هیڅ شك نشته چه عایله او کورنۍ د کوچنی د روزنی لمړی ځای دی چه دی د کار او عمل او د حیات د جګړو دپاره تکره کوی او د معاشرت او اجتماعی حیات مبادی ورته ښئیی.

د کورنۍ عادتونه او خویونه د کوچنی د اخلاقو اساس او لمړۍ خښته ده، نو که چیری کوچنی پدې لمړۍ مدرسه کښی ښه وروزل شی، البته د خپلی کورنۍ او د مور او پلار د خوشحالۍ سبب کیږی.

وړوکی که څه هم په ظاهره یو ضعیف مخلوق معلومیږی، مګر د یوه ملت په قوت کښی حقیقی او ربنتیانی تاثیر لری نو ځکه د اجتماع علما او لوی حکماٴ چه خپل عمرونه د ملت د قوت د اسبابو په څیړنه کښی تیروی د اطفالو د ضعف او د نسل د لږوالی او زیاتوالی په موجباتو ډیر غور او دقت کوی ځکه چه همدغه واړه دبلی ورځې ځوانان او ځلمیان دي.

نو ښائی پدې ځای کښی د میندو د معلوماتو دپاره د اساسی روزنې څه حصه ولیکله شي او ورته معلومه شی چه تربیه په انسان کښی داسی تاثیر کوی لکه چه د باغوان زیار او عمل ئې د باغ د بوټو او ونو په وده کښی کوی، نو لکه چه د باغ بوټی او ونی په نشو و نما کښی د مربی روزلو ته اړتیا لری، نو روزنه د علم اجتماع یوه لویه شعبه ده، چه لویو لویو خلقو لکه نیلسون، روسو فرانسوی او پس له هغه پستالوژی د نولسم قرن او داسی نورو اشخاصو پکښی ښه ښه تالیفونه کړیدی او لکه ابن سینا چه پخپل کتاب (قانون)

(c) ketabton.com: The Digital Library

کښې ورته یو فصل خاص کړی نورو طبیبانو هم ورته پخپلو کتابو کښې فصلونه مقرر کړیدي.

تربیوی مذاهب

کوم علمي اصول چه د روزنې پوهانو وضع کړيدی درې مذهبه ځنې جوړيږي:

لمړی: د هلفتیوس فیلسوف مذهب دی وایي وړوکی په اوله کښې د هر شی د قبلولو دپاره مستعد وی نو هر کله ئي چه لمړی ځل په مور یا دایی سترګی ونښلی همدغه ئي اول مربی ګڼل کیږی، چه د حیات لاری ورښئي نو بنا پر دې نظریی کوچنی په ښو او بدو نه ستایل کیږی، او لکه یو حیوان د خپل احتیاج او خواهش سره سم حرکت کوی او د نورو تقلید کړی.

دوهم: د ډاکټر غال المانی مذهب – دی او بعضی نور کسان د ټولو نفسی خواهشاتو چینه اعضا او جوارح ګڼی، او وایی چه که دغه د انسان ناقص وی هغه انسان د معنی په اعتبار هم ناقص وی تربیه پکښې تاثیر نشي کولی.

دریم مذهب: یوه بله ډله چه دا دواړه مذهبه افراط او تفریط ګڼی وایي چه ډېر کوچنی سره لدې چه اعضائي ناقص وی، روزنه ښه اغیزه پرې کوی او ډېر کوچنی بیا سره لدې چه روغتیا او بدن ئي ښه وی هم روزنه پکښې اثر نشی کولی. نو باید طبیعت او تربیت دواړه مؤثر وګڼل شی او د دواړو خواوو مراعات وشی، ځکه چه طبیعت انسان ته مختلف او متفاوت قوتونه ورکوی او تربیت همدغه قوتونه د محیط له حال او د کوچنی له میل سره سم عقلی او اخلاقی خواو ته متوجه کوی، نو ویلی شو چه روزنه د اخلاقو او عقلی او مادی قوتو صیقل دی چه دا ټول قوتونه د عمل دپاره مستعد کوی او پخپل وړ محل کښې ئي استعمالوی.

افلاطون وائی، تربیه روح او جسم دواړه هر ممکن کمال او جمال ته رسولی شی.
سپنسر وایی، تربیه انسان د پوره معیشت دپاره تیاروی.

د تربیی نېټي او هغه شیان چه پر تربیه کښې اثر کوی

کوم شیان چه د تربیې په اصلاح یا خرابوالی کښې تاثیر کوی هغه دا لاندینی عوامل دي.

١ کور
٢ همنشینان او ملګري
٣ مکتب او مدرسه
۴ فامیل او کورنی

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵ کتابونه او جراید
۶ طبیعت
۷ سیاحت

نظر دې پاسنیو عواملو ته روزنه درې اصلی دورې او یوه تتمیمی دوره لری، چه د درو لمړیو دورو آثار پکښی ښکاره کېږی.

۱: مورنۍ تربیه چه د ولادت له وخته شروع کېږی او په اوه کلنۍ باندی ختمېږی.

۲: اولنۍ تربیه چه کوچنی د خپلی مور له لاسه ووځی پلار او د ابتدائي مکاتبو معلمانو ته سپارل کېږی تر څوارلس کلنۍ پوری.

۳: ثانوی تربیه چه هلك په عالی مکاتبو کښی له لویو ښوونکو څخه تحصیل او زده کړه کوی.

۴: تتمیمی دوره چه پدې وخت کښی انسان اجتماعی ډګر او د عمل میدان ته داخلېږی، دا دوره د حیات په ختمېدلو باندی تمامېږی او بس.

نو څوك چه له خپل اولاد سره مینه او علاقه لری باید په هره دوره کښی خپل اولاد ښه وروزی او د عمل په لاره ئې د ملت د مصلحت دپاره روان کړی. د کورنۍ تربیې مسئولیت د کورنیو په مشرانو او د اولنۍ او ثانوی تربیې مسئولیت پر حکومت او ملت دواړو باندی دی، چه باید داسی مدارس او مکاتب پیدا کړی چه حیاتی علوم پکښی لوستل کېږی.

د دې کتاب موضوع هغه لمړۍ تربیه ده چه مورنۍ تربیه ورته ویل کېږی. دوهمه او دریمه تربیه د مملکت په داخلی سیاست پوری اړه لری. هر کله چه د تربیې علما علم النفس د تربیې اساس ګڼی، او د انسانی جامعې د نفسی حالاتو پېژندل د یوه انسان په نفسیت پېژندلو پوری تعلق لری، لازمه ده چه مېندی له علم النفس څخه څه برخه ولری چه د خپلو اولادو طبیعت وپېژنی او استعداد ئې وروزلی شی.

علم النفس

څوك چه د غړو او اعضاو له وظایفو خبروي، او دې علم د (فزیولوژی) سره اشنا وی هغه ته د اعضای رئیسه ؤ وظایف، د هضم، د زړه ښورېدلو، سږیو ته د هوارسېدل تاثیر چه د انسان په حیات کښې ئې لری دا ټول کیفیتونه معلوم وی مګر دا پوهنه او دا علم سطحی او قاصر بلل کېږی ځکه چه انسان یوازی د دې ظاهری جسم نوم ندی، انسان د یوه معنوی شی لرونکی هم دی چه هغه د شعور، علم او فکر آله ده او عقل ورته ویل کېږی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسان لکه چه د خپل جسم روزنه او تربيه کولی شی د عقل په روزلو او پاللو هم قادر دی چه لمړی ځل پخپلو هغو معلوماتو کښی چه د ده عقل ورسره اشنا دی ښه غور او دقت وکړی او وروسته خپل معلومات مرتب او زيات کړی ترڅو چه هغه علم ته چه په عقل کښی بحث کوی او علم النفس ورته وايی ورسيږی. لدې بيانه به معلومه شوې وی چه علم النفس په ټولو نفسی مظاهرو او حرکاتو کښی بحث کوی.

خاطر

يوه ورځ يوه زده کوونکی په امتحان کښی چلول کاوه ښوونکی ورته په قهر شو او يو ساعت ئې له خپل مشغوليت څخه ايسار کړ، او تر قيد لاندی ئې ونيو، لږ شيبه وروسته د متعلم رنګ ژيړ او بيهوښه شو، شعور تري لاړ، او د عقل حرکات ئې بند شوه چه نه ئې څه ليدل او نه ئې څه اوريدل، نو ښوونکی ازادی او خلاصی هوا ته واېست او په مخ ئې ورته سړې اوبه وشيندلی، پس لدې د متعلم په اعضاً او بدن کښی نوی حيات وچليده او حس پکښی رو رو پيدا شو سترګی ئې بېرته وغړولی، او عقل ئې د خپلو وظايفو په ادا کولو شروع وکړه، په زړه کښی ئې د افکارو سلسلې جوړی شوې او خاطر ئې په هغو شيانو چه د ده په زړه کښی ګرزېده مشغول شو. نو د عقل د وظايفو اجرا کولو ته خاطر ويل کيږی.

هره ښځه چه په عقلی امورو پوره نه پوهيږی او تحليلولی ئې نشی هغه د خپل کوچنی په ذهن کښی څه نشی ځايولی، او نه ئې خاطر او ادراك د ذکاوت او زيرکۍ درجې ته رسولی شی.

د عقل د روزلو لاری

انسان لکه چه د بل عقل روزی خپل عقل هم روزلی شی.

د عقل د روزلو دپاره دوې طريقې دی چه يوېته ظاهری او بلی ته باطنی وايی. باطنی طريقه چه نسبتاً مشکله ده پدې ډول کيږی چه انسان خپل نفس له ځانه جدا وګڼی او مراقبت ئې وکړی.

ظاهری طريقه دوه قسمه ده يوېته ملاحظه او بلی ته تجربه ويل کيږی. ملاحظه دېته وايی چه سړی د نورو عقلونه، د بعضې علاماتو په واسطه ځانته معلوم کړی او بيا هر وخت چه هغه علامات پخپل ځان کښی ووينی اثر ته يې هم ښه ملتفت شي چه بيا د تطبيقاتو په اثر کښی د نورو احوال او هغه شی چه د هغوی په خاطر کښی ګرزی معلوم کړی شی. دېته فراست وايی چه انسان د دې په واسطه مريض او ضعيف عقلونه هم

(c) ketabton.com: The Digital Library

روزلی شی، او معلم د خپلو شاګردانو عقلی حرکات هم پرې معلومولی شی. تجربه د عقلی حرکاتو او واقعاتو څخه نتایج اخستل دی.

د عقل وده او اقسام

که میندی د علم النفس څخه معلومات ولری، د خپلو کوچنو په حرکاتو او افکارو پوهیږی، او د خپلو اولادو د مرضو علاج کولی شی.

داسی میندی البته د خپلو زامنو په ذهن کښی شجاعت او د نفس لوړتیا ځایوی، او د لویو خلقو په پوړ کښی ئې دروی. د همدې لامله (مونتینی) وایی چه زموږ د لویو عیبو جراثیم زموږ د طفولیت له زمانې سره متصل دی او زموږ د لویو امورو جلب د میندو او دایی ګانو په لاس کښی دی. د عقل د لویښت او ودی دپاره څلور مراتب دی، که کوچنی ترسمی روزنی لاندی ونیول شی، عقل ئې په هره مرتبه کښی وده کوی او کنه نو محروم پاتی کیږی، او نوم یې د انسانیت له صفحې بیخی محو کیږی.

لمړۍ مرتبه

کوچنی د خبرو کولو تر وخته: پدې وخت کښی د کوچنی عقل د هر شی د صورت د پیژندلو دپاره مستعد وی، او د شیانو فرق یو له بله تر یوې اندازې پخپل شعور کولی شی، پدې وخت کښی باید دکوچنی له نظره ډیر صورتونه تیر شی، چه دی ورسره اشنا شی.

دوهمه مرتبه

د خبروکولو له وخته تر بلوغه پوری د عقل دوهمه مرتبه ده چه د تمیز عقل ورته ویل کیږی، د کوچنی عقل پدې وخت کښی د شیانو د تعریف او منافعو تجسس کوی، او غواړی چه په صحیح طو ورته معلوم شی، پدې وخت کښی که طفل هر څومره پوښتنی وکړی ښائی چه ونه تر ټل شی، او نه په وهمی صورتو او ډارونکو خیالاتو ووېرول شی، چه ډار او خوف ئې په زړه کښی ځای ونه نیسی، پدې وخت کښی ښائی چه هر کوچنې ډیر قهر او شدت هم ونشی، چه ورته عادی او بې تاثیره ښکاره نشی.

دریمه مرتبه

د عقل دریمه مرتبه د کوچنی د بلوغ او ابلوغوالی له وخته شروع کیږی پدې وخت کښی عقل دوې ملکې پیدا کوی چه یوېته د استحصال او بلی ته د استحضار ملکه وایی. پدې دوره کښی عقل د شیانو منځکښې ارتباط او مناسبت لټوی او د هر شی د پیژندلو او د فایدې معلوملو دپاره هڅه کوی، نو باید کوچنی ته په همدی وخت کښی ښه اداب او ښه سلوك وښودل شی، او له خپلو ملی دودونو او عاداتو سره اشنا شی، چه

(c) ketabton.com: The Digital Library

له خپلو وروڼو او ملګرو سره په مينه، او له مشرانو سره په احترام سلوك وكړي، او د چا زړه آزار نكړي.

ماشوم پدې وخت كښې لكه نيالګى او تربيه لكه اوبه داسې دى، چه نيالګى پرې وده كوى او خوږه ميوه نيسي.

پوخ سړى هېڅكله خپل خويونه او عادتونه نه پرېږدى، نو ښائى چه سړى خپل اولاد په همدغه وخت كښې د ښو خيالي او لطيفو قصو په اورولو ښو ښو كاروته راواړوى، او بې لدينه چه هغه ته صريح امر ونه وشى، بايد د حكاياتو په ذريعه او د ترغيب له لارى ښه ښه خويونه ئې په دماغ ځاى كړه شى، مګر كومې قصې چه له حقيقته ليرى وى، او وقوعى جنبه نلرى، لكه د عفريت يا فانوس سحرى او داسې نورى قصې هغه بايد سړى د خپل اولاد غوږ ته ونه رسوى، چه محض اوهام او هغه اميدونه چه نه عملي كېږى د ده په ذهن كښې ځاى ونه نيسى، او لكه بعضې كسان چه د عفريت داېلولو ارمان كوى، او نه ور رسېږى دى هم د دغسى آرزوګانو (چه نه په حيات كښې دخل او نه خارجي وجود لرى) په ارمان او سودا كښې پاتې نشى، نن د هر قوم پوهان او پياوړى اشخاص كوښښ كوى چه دا قسم افكار د نوى نسل ذهن ته ونه رسېږى.

څلورمه مرتبه

د عقل څلورمه مرتبه د بلوغ له وخته د ځلميتوب او رشد تر وخته پورى ده، كه اولاد په صحيح طور روزل شوى وى، دغه وخت د ده په عقل كښې د سعادت آثار ښكاره كېږى او په جامعه كښې مسعودانه ژوند كولي شى، پدې وخت كښې بايد اولاد ته نظرى تعليمونه وشى، او هغه علمونه وروښودل شى چه دى ورته احتياج لرى.

هر كله چه انسان د عقل دا ټول مراتب طى كړى، نو دى په هيئت اجتماعى كښې يوه ګړندى او كاريګر عضو ګڼل كېږى، په ښه سلوك د تحسين وړ ګرزى، او په بدو كارو ملامتيږى، پدې وخت كښې بايد انسان د لويو خلقو تاريخ ته رجوع وكړى او د هغوى په احوالو ځان خبر كړى، چه دى هم د هغوى په لار لاړ شى، او پيروى ئې وكړى.

د بدن روزل

هر كله چه كوچنى پيدا شى او د دنيا هوا پرې ولګېږى قسم قسم حالات پرې راځى، او هر راز عوارض ورته پېښيږى نو ده ته د ولادت له وخته د قوت او رشد تر مهاله ډېر تدابير په كار دى ترڅو چه دى د ضعف دا ټول مراحل طى كړى، او رشد ته ورسيږى.

نو په ميندو لازمه ده چه خپل كوچنى اداره كړى، او په تربيه كښې يې له هره حيثه زيار وكاږى.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پدې موضوع کښې طبیبانو او حکماء کافي بحثونه کړی او د کوچنی ټول ضروریات ئې له خوراکه نیولې تر پوشاك او نظافته پوری دا ټول صحی مسایل ئې بیان کړی دی، نو موږ په هماغه بیان اکتفاکوو کنه، د میندو دپاره به مو څه تفصیل کړی و.

بدنی ورزش او رياضت

په جسمی روزنه او روغتیا کښې بدنی ورزشونه او لوبې خورا ډېر اهمیت لری، هر طفل ته د ده له بدنی قوت او عمر سره مناسب یو قسم ورزش ضرور دی.

شیخ ابن سینا پخپل کتاب (قانون) کښې د اطفالو او لویو سړیو له حاله سره مناسب راز راز ورزشونه ښودلی دی. کوم ورزشونه چه نن په متمدنو ملکو کښې جاری دی دا ټول بلکه لا څه زیات زموږ په پخوانیو کتابو کښې بیان شویدی او د هر اندام د قوت او د وینو د جریان دپاره یو مخصوص ورزش ټاکل شوی دی، لکه چه د خولې او وړی ژبې (ژبې) د ورزش دپاره بعضې ثقیل او خفیف آوازونه ایستل او نفس بندول او داسی نور علاجونه ښودل شوی دی چه دا هم په بدنی ورزش کښې حسابیږی.

ابن سینا د دې فصل په خاتمه کښې وایې چه هر انسان ته د ده د بدنی قوت سره مناسب یو قسم ورزش ضرور دی، نو میندی باید خپلو اولادو ته یو مناسب ورزش چه عقلی او بدنی دواړه قوتونه په تناسب سره زیاتوی غوره کړی، چه د ملت دپاره غښتلی افراد شی.

خپل اولاد څنګه وروزو؟

ډېر پلرونه کوښښ کوی چه خپل اولاد مهذب تربیه کړی او د ملت دپاره ګړندی اشخاص تقدیم کړی، دوی د دې دپاره هر راز فکرونه کړی او په هره لار چه دوی د خپل مطلب د رسېدلو دپاره وسیله ګڼلې تللی دی، مګر کومی نتیجې چه دوی اخستی دی هغه د دوی د خوشحالۍ سبب ندی ګرزېدلی، دوی داسی ځلمیان میدان ته را ایستلی دی چه د علم او ذکاوت لرونکی دی او د رزق د پیدا کولو مینه لری مګر پدې نه پوهیږی چه له ژونده څنګه استفاده کیږی؟ دا ځکه چه زموږ په وطن کښې ښوونه او روزنه په اشخاصو کښې دا طاقت نه پیدا کوی چه د حیات په میدان کښې منډې ووهلی شی نو له پلرو څخه د اولاد د روزنی په باب کښې سمه لار ورکه شوېده.

که موږ د مترقی ملکو ښوونو ته نظر وکړ، په روزنه کښې یوه سمه لار چه زموږ د اولادو سعادت پکښې دی پیدا کوو، او موږ ته دا اطمینان پیدا کیږی چه د رزق د پیدا کولو دپاره ډېری لاری دی که موږ د سعیې او عمل دروازه وټکوو، او له نوکری ځنی خپل فکر را وګرزوو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مور باید خپل اولاد آزاد تربیه کړو، او دا خیال له دماغه وباسو چه زموږ اولاد زموږ ملك او مال دی لکه چه فی الحاله دا عقیده لرو. په متمدنو ملکو کښی خلق له خپلو زامنو سره داسی معامله کوی چه هغوی هم د ځان په شان اشخاص ګڼی، او په کارو کښی ئې له ځانه سره شریکوی، چه هغوی هم د ژوندون په کارو او حرکاتو پوره واقف شی، نو زامن ئې هم خپل ځانونه مستقل اشخاص ګڼی، او پخپل نفس پوره اعتماد مومی، چه پخپل مور او پلار هېڅ اتکا نه کوی.

پلار ښائی چه خپل اولاد د مسافرۍ او زیار ایستلو دپاره تربیه کړی صنعتونه او علوم پری زده کړی چه په هر ځای کښی ګذران وکړی شی، پلار باید خپل زوی ته د شجاعت او اقدام درس وکړی او د زیار، صبر، استقامت او ثبات او ټینګار په روح ئې تربیه کړی، نو دغسی زامن په هر ځای کښی ګذران کولی شی او په ژوندون کښی هغو درجو ته رسېږی چه د دوی زړه ئې غواړی.

زموږ اولادونه پس له کوزدې او واده څخه هم لکه کوچنی داسی وی چه مور پرې وېرېږو، او هېڅ کارته ئې نه وړاندی کوو، او له هر شی ئې محروم پرېږدو.

د متمدنو ملکو پلرونه خپل اولاد ته لاسي صنعتونه ورښئیی او هېڅ صنعت ورته حقیر نه ښکاری، د یوې لویې رتبې والا سړی زوی یا فلاح یا تاجر یا د کوم بل صنعت خاوند کېږی، او هېڅ شرف او منزلت ئې نه کمېږی په دغسی تربیت باندی یو ژوندی ملت عمومی سعادت مومی.

موږ پخپل وطن کښی وینو، څوك چه له یوه ښاره بل ښار ته لاړ شی، د کور خلق ورپسی ژاړی او دی هم پریشانه خوبونه وینی دا ځکه چه دی له خپل پلار او موره بیل شوی دی، او دا ورته ډېر سخت امر معلومېږی په مترقی ممالکو کښی هر څوك د خپل عمل زوی دی، بل پلار یا مور ته اسره نه کوی، په وچه او دریابو کښی سفر کوی او د کاله خلق ئې پدې خوشحاله وی چه دی په کسب او معاش پیدا کولو قدرت لری او خپل ژوند اداره کولی شی.

دا راز اشخاص سعادت ته رسېدلی دی او دنیا ورته لکه جنت له خونده ډکه ښکاری، زموږ اولاد نه برسېره پدې چه عادتونه او تربیه ئې ورانه وی د نا امیدۍ او سستی تخم ئې هم په نفسو کښی کرل کېږی، او د بعضی الفاظو په اثر کښی لکه: قناعت او نور ... چه په یوه بله معنی معرفی شوی دی، د انحطاط او لتۍ لور ته نژدې کېږی، سره لدې چه د اسلام دین مو د همت، عزت او ترقۍ خوا ته بولی، او غواړی چه مسلمانان د مجد او شرف لرونکی وی، ضعیف، بی عزمه او پسك نه وی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وګورئ! د اسلام او مسلمانانو په مقابل کښې څومره ملتونه او پادشاهان ذليل شوه ايا دا د قناعت او سستۍ په اثر کښې وو او که د کوښښ او عمل نتيجه وه؟
بعضې اشخاص وی چه په خلقو کښې بدی بدی قصې چه خلق مايوسيت ته را بولی، نشر وی او له عمل ئې راګرزوی چه بيا په هر شی کښې شکوم نيسی، او جد و جهد ته هېڅ اهميت نه ورکوی، که مور پدې پوه شو چه خپل اولاد بايد ځنګه تربيه کړو، البته زمونږ په جامعه کښې به داسی نشريات بې تاثيره شی خصوصاً که زمونږ مؤلفين پدې باب کښې خپله وظيفه اجرا کړی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کورنۍ اجتماع

کوم بحثونه چه په کورنۍ، ازدواج، روزنه، او تدبیر منزل کښې وشوه زاید او له موضوع څخه خارج نه دی ځکه چه د کورنۍ اصلاح په حقیقت کښې د جامعې اصلاح ده، نو لازمه ده چه د ملت د اصلاح په لیری لیری وسایلو او د ملت په سعادت کښې فکر وشي او راتلونکې حالت یې په نظر کښې ونیول شي.

موږ وینو چه واړه ملتونه د حریت او قانوني حیات خوا ته نژدې کېږي. او هغه لوی اجتماعي تطور چه موږ ئې په شرق کښې آثار وینو، پدې مو خبروی چه حریت، مساوات او د ملتو یو شان تحول به په شرق او غرب کښې عمومیت پیدا کړي او ټول به یوی غایې او مقصد ته ورسېږي.

هر ملت که غواړي چه خپل افراد د قانوني ژوندون دپاره تربیه کړي هغه باید داسې قوانین مقرر کړي چه هره کورنۍ پدې پوه او مجبوره کړي چه موږ باید په اصلاحي او ضروري امورو کښې لکه د ثروت زیاتوالی، د اولاد روزنه، د ازدواج د رسمو او دودونو تعدیل او سمون او داسې نور ... یو مجلس ولرو پدې صورت کښې به د مجلس او کورنۍ مشر یوازې پخپله رایه کار نه کوی، هر کار به د ده او د کورنۍ د پوه افرادو په مشوره کېږي، دا راز واړه مجلسونه د یوه لوی مجلس چه هغه د مختلفو شعبو او فرقو حرکات اداره کوی اصل او اساس دی.

هغه کوچنی چه پداسې کورنۍ کښې لږ لوی شي، او سترګې وغړوی او د دې مجلس بحثونه او د هر چا دلایل واروی، نو قانوني فکر او د شوری محبت ئې په زړه کښې پیدا کېږي، او هر وخت چه ځلمیتوب ته نژدې شي خپل ځان د هغو کارو دپاره چه سبا ورځ یې تر غاړې کېږي تیار وی.

هر کله چه ملتونه اتحاد او ارتباط ته احتیاج لري او په هر کلي او ښار کښې یوه کورنۍ له بلې سره روابط لري نو کېدای شي چه د یوه ښار ټولې کورنۍ په ګډه بعضې افراد منتخب او یو داسې مجلس تشکیل کړي چه د ټولو د مصلحت او نفع دپاره کار وکړي.

پدې صورت کښې هر کلي او ښار خپل اولاد په استقلالي تربیت باندې تربیه کولی شي.

کورنۍ تعاون او مرسته

کومې کورنۍ چه د خپل شرف او موجودیت د ساتلو دپاره د شوری او د دغه انتظام قایمولو محبت لري هغه د همدغه فکر په اثر کښې د (صندوق تعاون) په نامه یو صندوق ټاکي او د هغې کورنۍ هغه افراد چه د کار او کسب خاوندان وي هره میاشت پکښې څه پیسې اچوی، چه د عمومي مفاد دپاره د ضرورت په وخت کښې صرف شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه راز ملت خپل اقتصادی موجودیت ډېر ښه ساتلی شی، دوی کولی شی چه خپلو افرادو ته لدې صندوق څخه د پور پیسې ورکړی.
هر څومره چه افراد زیاتیږی، او دا سلطه وسعت مونده کوی هماغومره د دې تعاون نفع او فایده عامیږی.
غرض دا چه کورنۍ ټولنه د عامې ټولنې اساس دی نو باید هر ملت د خپلو کورنیو اتحاد او مجد د حریت او شوری په اساس بنا کړی دا د کورنیو او ملتو د ارتباط دپاره یوه لنډه او نژدې لاره ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم باب

د اجتماع روح

علامه ګوستاولبون پخپل کتاب (روح الاجتماع) کښی د اجتماع هغه روح بیانوی چه د اروپا د متعلمینو په نفوسو کښی ئې سرایت کړی او د هغو عواملو په اصل او اساس کښی بحث کوی، چه د جماعتو په پیدا کولو کښی اغېزه لری، دا بحثونه د قام مشرانو او د ملت واکدارانو ته ډېر مفید او ښه دی. ده پدې کتاب کښی هغه اوهام او خیالات چه د اجتماع د روح د پیدا کولو وسایل دی ډېر ښه ښودلی، مګر زموږ غرض پدې عنوان کښی د طبیعی اجتماع روح ده، چه انسانان ئې له وحدت او انفرادیت څنې د شعبو او قبایلو تشکیل ته رسولی دی، او قومونه ئې سره لدې چه یو له بله لری پراته دی، او د رنګونو، ژبو، دودونو په اعتبار سره ډېر فرق لری د منافعو مبادلې ته تیار کړی دی.

علامه مونتسکیو پخپل کتاب (اصول النوامیس و الشرایع) کښی د اجتماع طبیعی قوانین، یا په بل عبارت د بشری اجتماع روح پر څلورو برخو وېشی:

۱-انسان د فطرت په زمانه کښی چه د پېژندنې قوت ئې درلود، او معارف ئې نه درلوده – دی پدې وخت کښی له هر شی څنې وېرېدی او تښتېدی، هېڅ شی ته به ئې ضرر نه رساوه، دا حال د سلامتۍ حالت او د انسان لمړی طبعی قانون ؤ.

۲-انسان هغه وخت چه بعضی ضروریاتو ته خپل احتیاج حس کړ، سره لدې چه خوف او وېره ورسره وه، د قوت د پیدا کولو دپاره ئې زیار شروع کړه، دا د انسان دوهم طبیعی قانون او ناموس دی.

۳-کوم وخت چه خوف او ډار په خلقو غلبه وکړه، نو دوی یو له بله سره نژدې او وصل شوه، او په منځ کښی ئې عواطف پیدا شوه دا دریم طبعی قانون دی.

۴-انسانان برسېره پدې چه د دوی په مینځکښې عواطف پیدا شوه په پوهنو (معارف کښی ئې هم برخه واخستله، او اجتماعی ژوندون ته ئې میل پیدا شو.

دا هغه طبیعی قوانین دی چه د اجتماع روح څنې تشکیلېږی.

کوم وخت چه د قبایلو په مینځکښې اختلاف او دښمنی پیدا شوېده، هرو مرو پکښی عایلوی محبت د ملګرۍ احترام او مراعات هم و، دا عواطف که څه هم په عایله او قبیله کښی محصور و، مګر د دې په اعتبار چه په لمړۍ مرتبه کښی همدغه د اجتماع روح وه، لوړ منزلت لری.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوم وخت چه انسان علوم او معارف ومیندل، د اجتماع احاطه لویه شوه، او طبقات پکښې پیدا شوه، د رزق او کسب او کار لاری زیاتی شولې، او د شریعت او قضا دایرې ارتی شوې.

دا د اجتماع هغه روح او اساس دی چه له پخوا وخته په تاریخی ملتو کښې لیدل شوی دی. نو په هر اجتماعی عصر کښې (چه کمال ته رسېدلی وی) د حرب او مدافعې وسایل لږ څه کم شوی او د حرفت، زراعت، صناعت او رزق پیدا کولو محبت زیات شوی دی او په همدغه وخت کښې لمړی شعوبی تعاون ته او وروسته اجتماعی ملګرتیا ته احتیاج لیدل شوی، او په بشری ټولیو کښې نوی نوی احتیاجات او عمرانی تحولات پیدا شوی، چه پدوی کښې ئې په هماغه اندازه چه په کلو او قبایلو کښې د اجتماع روح ترقی کړېده د حرب او تجاوز روح وژلېده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملت څه شی دی؟

کوم افراد چه جنسیت، د مملکت جغرافیائی حدودو، دوی یو له بله سره تړلی وی او برسېره پدې چه دوی په عاداتو، اخلاقو او عمومی صفاتو کښی سره شریك وی تاریخ ئې هم یو وی هغو ته ملت ویل کېږی او د ژبی یو والی هم د ملیت ارکان ټینګوی.
د یوه ملت عمومی صفات هغه دی چه د هغه ملت ټولی فرقی او ډلی پکښی شریکی او متحدی وی، او ټول خلق یوه مقصد ته متوجه کوی او فکری او ارادی وحدت پکښی پیدا کوی.
ګوستاولوبون وائی: ماته پخپل سیاحت کښی دا خبره ښکاره شوه چه هر ملت یو عقلی مزاج لری چه هغه لکه د هغوی تشریحی حواص ثابت او پایدار او له همدغه څخه د ملت افکار، معتقدات، فنون، انتظامات، او شعور پیدا کېږی.
د اجتماع پوهانو دا حقیقت ښخی منلی دی چه د یوه ملت ادبی او عقلی صفات د هغه ملت د تېر وخت خلاصه او د نیکو میراث دی او همدغه شی دی چه د یوه ملت روح او خط مشي ورڅخه تشکیلېږی.
لدېنه دا نتیجه اخستله کېږی چه یوه عمومی روح چه د ملت په ټولو افرادو کښی یو شعور او یو فکر پیدا کوی، او ټول افراد یوې خواته بیائي د یوه ملت په امتیاز او ښلوالی کښی لمړی مقام او زیات اهمیت لری، نو همدغه شی د ټولیو او جماعتونو د حرکت کلی ده، چه د افرادو مقدرات هم پکښی پټ پراته دی. د یوه ملت د وحدت او فکری یو والی دپاره ډېر سببونه موجود دی چه د ملت په روح کښی تاثیر لری:
اول دا چه فرد د جامعې په ډاد بعضی داسی کارو ته اقدام کوی چه په انفرادی حالت کښی ئې هېڅلکه نشی کولی، نو دا یو قوت او زړورتوب دی چه فرد ئې د جماعت په لمن کښی مومی، بله دا چه په انسانانو کښی لکه مقناطیسی کیفیت یو نفسی تاثیر شته چه ټول خلق یوه کار ته را کشوی او د حکایت په طور ئې یوه عمل ته وړاندی کوی، دوی پخپل ځان باندی یو قوت او باعث حس کوی مګر نه پوهېږی چه دا قوت له څه شی پیدا شوی دی، همدغه سبب دی چه په یوه فرد باندی د ده خپل ذاتی مصلحت باعث کېږی چه د جماعت د مصلحت دپاره ځان فدا کړی، نو فرد په اجتماعی حالت کښی بعضې داسی صفات پیدا کوی چه هغه د ده له انفرادی حالت سره ښخی مباینت لری، او دا د هغه نفسی تاثیر نتیجه او فایده ده.
ګوستاولوبون پخپل کتاب (سرتطور الامم) کښی وایی: چه په اول نظر سړی ته د یوه ملت د افرادو په صفاتو کښی اختلاف او مباینت معلومېږی مګر چه سړی ښه ځیر شی

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهیږی چه ټول افراد په عمومی نفسی صفاتو کښی سره شریك دی او دغه نفسی صفات لکه هغه جسمی صفات چه دا ملت له بل ملت ځنی بېلوی ثابت او پایدار دی او دغه صفات پښت پر پښت په منظم ډول نوی کیږی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دريم باب

حکومت

د حکومت د پيدا کېدلو په کيفيت کښې د فلاسفه و نظريات مختلف دی. (هوبز انګليسی) وايی:

چه انسان په اصل يو داسی مخلوق دی چه له هر څه ورته خپل ځان ګران او محبوب دی او هر کار د ځان د فايدې دپاره کوی، مګر سره لدې فطرتاً له ګوشه نيشنۍ او انزا ځنی متنفر دی، نو هر کله چه بشری قبايل هر وخت سره په جګړه اخته وی، او قوی په ضعيف باندی تېر ګامی کوی نو انسان مجبور شوی چه د خپلو همنوعانو يوې طايفې ته ځان نژدې کړی او تر سيوری لاندی ئې خپل حقوق وساتی، نو د همدې په اثر کښې حکومت پيدا شو چه يو جماعت د مشترك مفاد او غرض دپاره روان کړی.

ژان ژاك روسو وايی:

انسان فطرتاً مسعود دی او څومره چه بشری نوعه زياتېږی هغومره د دې سعادت صفائی په خړوالی بدلېږی، نو هر کله چه انسان ته د حيات په لاره کښی هر راز موانع پېښېږی چه دی يوازی هغه له خپلی مخی نشی لری کولی، هرو مرو د اجتماع ضرورت حس کوی او مجبورېږی چه له جماعت سره د اتفاق عقد وکړی او هر فرد د خپلو حقوقو ساتنه اجتماعې هيئت ته وسپاری، نو بنا پدې نظريه يو عمومی مساوات ضرور دی او حاکميت هم د حکومت د اجتماعی هيئت حق دی.

اصل حقيقت دا دی چه د حکومت منشا او نظريه يوه ده، او هر ليکونکی په يوه داسی قالب کښی اچولېده چه د ده له خواهش سره برابره ده او دی ئې پر خوا دی.

د دې نظريې اصل دا دی چه انسان له انفرادی حالت ځنی وتلی او له خپلو همنوعانو سره پدې متفق شوی دی، چه هر فرد د حکومت اجتماعی هيئت ته تابع وی او اجتماعی هيئت به هم د هر فرد حقوق او مصالح ساتی، د همدې په اثر کښی طبيعی قوانين په بشری قوانينو بدل شوه او په افرادو باندی د هيئت اجتماعی له خوا بعضی موجبات مقرر شوه، چه په عوض کښی ئې هيئت اجتماعی هم د افرادو حقوق پخپل ځان ومنل او د يوې معاهدې صورت ئې پيدا کړ چه له يوې خوا حقوق او له بلی خوا واجبات رد او بدل شويدی.

څه چه (هوبز) او (روسو) پدې موضوع کښی ويلی و، هغه ذکر شوه (لوك) خپله نظريه پداسی شان ښکاره کوی چه په اجتماعی هيئت کښی د دوی له خوا پاچا د اجتماعی تړون عاقد دی، چه د افرادو حقوق وساتی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بعضی کسان دی چه حکومت د خدای پاك له لوری ګڼی او وائی چه دا د نن ورځی حکومت د خدای د خلافت روستنی رنګ دی چه په مرور د زمان یی تحول موندلی دی.

بعضی وائی چه د حکومت منشا او مبدا قوت او غلبه ده.

نو د حکومت په باب کښی د هر چا نظریه مختلفه ده او هر چا یوه نظریه چه ده ته ښه ښکاره شوېده خلقو ته ښوولې ده.

مګر صحیح او معقوله نظریه دا ده چه د پلار ګلوۍ سلطه او اقتدار د حکومت منشا او اساس دی چه وروسته تربنه، هر راز حکومتونه جوړ شوی دی.

نو هر ملت هغه شان حکومت قبول کړی دی چه هغه ئې د اوسېدونکو د تعداد، ثروت، او غرایزو سره موافقت او مناسبت لری ځکه چه اقلیمونه د حکومت په طرز کښی پوره دخل لری او وضعی قوانین هم له طبیعت او قومی عاداتو ځنی پیدا کېږی.

نو ویلی شو چه د تاریخی حکومت منشا د پلارګلوۍ سلطه ده چه وروسته د مشر توب په سلطه بدله شوېده او ورو وروئې خپله دایره ارته کړېده او د طبیعی حکومت منشا د جماعتونو احتیاج او اړوالی دی یوه داسی اقتدار ته چه د بعضو تجاوزونو او تېرغامیو چه د نورو په حق باندی کېږی مخه ونیسی، او متجاوز خلق له تېری او تجاوزه را وګرزوی!

د حکومت وظیفه

پدې موضوع کښی بحث کوونکی مختلف نظریات لری، یوه ډله وایی چه فرد تر هغه وخته پوری ترقی نشی کولی ترڅو چه د حریت په میدان کښی په اقتصادی امورو کښی پخپل سر پرې نه ښود شی، پدې صورت کښی نو فرد پخپله ذاتی ترقۍ کښی بې له خپل همته او خپل فکر او عمل ځنی په بل شی اعتماد نه کوی او ټول قوتونه ئې وده کوی.

د دې کسانو په نزد د حکومت وظیفه د وطن حمایت او د داخلی نظام او امنیت ساتنه ده چه د لښکر په لرلو او حاکمانو او قاضیانو په مقررولو باندی کېږی چه ضروری او لازمی قوانین وضع او معمول شی.

دا کسان وائی چه د دنیا نظام د تنازع للبقا – او بقای اصلح په اساس بنا دی او تجارب هم دا وائې چه باید فرد په اقتصادی امورو کښی پخپل سر پرې ښودل شی.

مګر بعضی داسی کارونه شته چه که حکومت پکښی مداخله ونکړی لکه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پوستې انتظام، او اجباری تعلیم یا د اوسپنی لار – نو پوره فایده ورځنی نه اخستله کېږی.

ځکه چه دغه اعمال او کارونه چه د عمران او تمدن روح بلل کېږی که افرادو او شرکتونو ته پرېښودل شی نو د سیالۍ او همچشمۍ په اثر کښی له مصلحت او ضرورت ځنی زیات اجرا کېږی.

بله دا کوم وخت چه انسان پخپل خصوصی مصلحت مشغول شی نو د اطفالو او ضعیفانو حمایت او د فقیرانو معاونت ته نه ملتفت کېږی، نو ضرور ده چه حکومت په دغسی کارو کښی مداخلت وکړی.

ځنی خلق وایی چه فرد د نورو مرستی او ملګرتیا ته اړ دی او دغه مرسته بې له حکومت څخه د بل چا له لاسه په ښه شان پوره نه ده، نو باید حکومت ټول اقتصادی امور لکه صنایع او زراعتونه په خپل لاس کښی ونیسی، ځنی فیلسوفان لکه ټولستوی بیا وایی: چه حکومت ته بیخي ضرورت نشته او د مال صرفول د حربي آلاتو او عسکری تنظیم دپاره له صحیح انسانیت سره منافی دی، دی وائي چه حکومت له فطرت او طبیعت ځنی مخالف یو شی دی او ملتونه هغه وخت انتهائی سعادت ته رسېږی چه حکومت بیخی د خلقو هېر شی.

دا درې مذهبه، هیڅ یو له افراط او تفریط ځنی خالی نه دی او همدغه سبب دی چه خلقو پوره نه دی غوره کړی او اکثرو مترقی ملتونو د خپل نظام اساس په معتدل ډول بنا کړی دی، او د حکومت مداخله ئې د افرادو په شئوناتو کښی څومره چه ضرور دی لکه:

د ضعیفانو حمایت، د شفاخانو جوړول، د کسبګرو د مصالحو دپاره قوانین وضع کول، د کرهنې، تجارت، صنعت د لوړتیا وسایل ټولول، د حمل و نقل بری او بحری وسایل لکه: د اوسپنی لار، برېښنا، تلګراف، او د اخلاقو او دین ساتنه او داسی نور تهیه کول قبوله کړېده.

د ټولستوی او فیلسوفانو فکر یو محض خیال دی چه عملی کېدی نشی ځکه چه ټول خلق لکه ټولسټوی فیلسفوان کېدی نشی چه هر سړی له ټګۍ، خیانت او شر ځنی ځان خلاص کړی شی او صحیح انسانیت په دنیا کښی وچلېږی.

دا هغه نظریات دی چه اجتماعیونو د حکومت د وظیفی په باب کښی ښکاره کړی او د حکومت د مداخلی حق یې د خلقو په شئونو کښی ښکاره کړیدی مګرهر حکومت

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځانته له احتیاجه سره سم نصب العین او غایه لری چه د هغې په مقتضا کار کوی، او په هر ډول چه قوم او ملت لوړیږی، او وطن ودانیږی، لوړوی او ودانوی ئې!
د هر ملت سیاسی تربیت د افرادو په نفسیاتو او ذهنیت کښې پوره دخل لری او تعلیمات هم د همدغې تربیتې له مقتضی سره برابروی. کوم ملت چه د هیئت اجتماعی احترام لری د هغه ملت هر فرد بې له یوه قوت او باعث ځخه د نورو د حریت احترام ساتی، او هیڅکله خپل حکومت ته د خوف په سترګه نه ګوری. بلکه د احترام او خلوص په نظر ورته ګوری ځکه چه هغه د سلطنت تاج عیناً د ملت تاج ګڼی چه پخپل لاس ئې د خپل مشر او پاچا په سر ایښی دی، نو دوی د دغه تاج او خپل قانون پوره احترام لری او همیشه ورته د محبت په سترګه ګوری.
هغه کسان چه د پردی حکومت تر لاس لاندی ژوند کوی هغوی ته د حکومت هر ږغ لکه آسمانی ټکه داسی ښکاره کیږی او هر کار چه په حکومت پوری ربط لری ورځنی ډېده کوی مګر د ملت د خواخوږی او خپل او ملی حکومت.ښه او سیاسی روزنه دغه راز اوهام محدود کوی او خلق پدې باندی پوهوی، چه هر فرد د حکومت په کارو کښې د معاونت حق لری او د حکومت اشخاص هم دغسی افراد دی لکه دا نور خلق چه د قانون په مقتضیٰ او د ملت په مرضا حکم کوی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حکومت په باب کښی د پخوانیو نظریه

ارسطو وائي که عدل او مساوات ورك او يا ضعيف وی څنګه به يو قوم د سعادت ژوندون وکړی؟ او څنګه به ټيټ جمعيتونه او واړه طوايف نهضت مونده کړی؟ نو د ده په نظريه بايد په هر مملکت کښی عدل قايم وی او ټول کارونه د حکمت په مقتضا اجرا شی.

کونفوشيوس چينی وائی کوم حکومت چه پخپل مملکت کښی د عدل او کفائت له مخی حکم کوی هغه لکه د قطب ستوری داسی دی چه هميشه ځای په ځای وی او نور ستوری ئې پخوا کښی خپل ځايونه بدلوی او انتقال کوی.

ملك١ [1] شيانغ وايی: د اسمان زوی يا امپراطور د مملکت د خير او فايدې دپاره پيدا شوی او مملکت د امپراطور دپاره نه دی پيدا شوی.

په چين کښی دا متل دی چه د ملت محبت پيدا کړه مملکت به پيدا کړی، او که دغه محبت ورك کړې نو مملکت به درڅخه ورك شی.

له (سولون) يونانی څخه پوښتنه وشوه چه کوم مملکت د مدنيت لوړی درجی ته رسيدلی دی؟ هغه ووېل هغه مملکت چه اهل ئې په ذلت کښی نه وی او ظلم پرې باندی نه کېږی.بلکه لا د يوه بل قوم په مظلوميت هم نشی راضی کېدی او ورسره داسی مرسته کوی لکه چه هغه ظلم عيناً په دوی کېږی.

له (کسری) ځنی پوښتنه وشوه چه کوم پادشاه ښه دی ده ووېل: هغه پادشاه ښه دی چه د قهر او غصب په وخت کښی کريم وي، او پخپله وعده وفا کوی که څه هم لويه وعده وی. ارسطو طاليس ويلی کوم پادشاه چه عدل کوی هغه شجاعت يعنی لښکر ته نه محتاج کېږی.

د حکومت په باب کښی د پخوانيو مصريانو نظريه

د مصريانو له پخوا وخت ځنی (يعنی پخوا له اسلامه) دا رايه ده چه پادشاه پخپل حکومت او عدل چلولو کښی شوری ته محتاج دی، چه له خپل حکومت سره هر راز مرسته وکړی چه د همدی لامله علما او حکيمان او د رايی خاوندان د حکومت د امورو د ترتيبولو دپاره مقرر وی، او پخپل سياست او د مشکلاتو په حلولو کښی په دوی اعتماد کوی.

کله به چه د مصريانو پادشاه مړ شو نو دوی به ئی مړی د قبر په څنګ کښی کښېښود، خطيبان، او د مجلس شوری اعضا به ودرېدل د ده په ټولو کارو به ئې تبصره کوله، د ده عدل يا ظلم خير يا شر ټول صفات به يی بيانول پس له هغه به د ټول جمعيت رايه د ده

---

[1] ١ دا د چينايانو او جاپانيانو عقيده ده چه هغوی خپل امپراطور د اسمان زوی ګڼی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په باب کښې غوښتله کېده چه ایا دی په احترام او تعظیم ښخ شي او که په معمولی طور په قبر کښې کېښود شي.

دی پخوانی دود د پادشاهانو په ښه سلوك او عدل کولو کښې ډېر تاثیر درلود، او دوی یې مجبورل چه د اهل رایو په مشوره کار وکړی، د مصر په تاریخ کښې لیدل کېږی چه ډېر فرعونان د ظلم او بد روش په سبب د ملوکیت له القابو محروم شوی دی.

نو د مصر پخوانیو شوراؤ یو حقیقی صورت درلود او یوازی علما او حکیمان او دینی مشران به پکښې نه وو د اقلیمونو او سمتونو نوابان او مشران به هم پکښې شامل وو، چه لدی ټولو څخه به یو عمومی جمعیت تشکیل کېده چه په لویو او مهمو کارو کښې لکه: حرب یا صلح، د قوانینو اړول، د حاکمانو درول یا داسی نورو کارو کښې به دوی پرېکړه کوله څوك چه د مصر پخوانی سیاست او اجتماعی نظام ته مراجعت وکړی هغه ته به د مصر دغه څه مفاخر او معالی چه لری د تعجب وړ ښکاره نشی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حکومت د اسلام په نظر کښی

اسلام د خپلو تعلیمونو د انتشار په مرسته په اجتماعیاتو، سیاسیاتو او مدنیتونو کښی ډېره غوره اغېزه کړېده، لکه چه تاریخ ئې هم په دلچسپی سره ذکر کوی.

مګر دلته زموږ غرض دا نه دی چه د اسلامی ملت د تحول سر بیان کړو یا د دوی په هغه صحیح او متین مدنیت چه تر نیمی دنیا پوری ورسېده، څه بحث وکړو، ځکه چه ډېرو انصاف لرونکو مؤرخینو شرقیینو او مستشرقینو دواړو ډلو دا موضوع ښه واضحه کړېده.

زموږ غرض یوازی همدغومره دی چه په اسلام کښی حکومت په کوم اساس ولاړ دی او کومو عواملو د اسلام مدنیت ته تراندلس او چین پوری لاره ورکړه.

په اسلام کښی د حکومت اساس په شوری او د مسلمانانو د جمعیت په رایه بنا دی، په اسلام کښی خلیفه لکه یو مقید پادشاه داسی دی او کوم قانون چه دی مقید کوی هغه د خدای کتاب او د رسول^(ص)^ اقوال دی. په اسلام کښی خلافت په میراث له یوه ځنی بل ته نه نقل کېږی. چه له پلروځنی زامنو ته او له زامنو ځنی لمسیانو ته ورسېږی.

ځکه چه خلافت په عمومی انتخاب ګټل کېږی او د خدای او رسول په اطاعت او عدل ساتل کېږی لکه چه د خلیفه په حق کښی ویل شوی چه که له عدل او د خدای او رسول له اطاعت څخه یی بلی خواته میل وکړنو ولاړیی کړئ. او که د خپلو شهواتو په میدان کښی خپل جلب بیخی خوشی کړی نو معزول یی کړئ.

نو دا هغه اساسی قواعد دي چه اسلامی حکومت پری قایم دی او همدغه سبب دی چه ملت د حکومت په مقابل کښی ځان جاهل او بی خبر نه ګڼي. او هر فرد دا تصور کوی چه خلیفه هم بشر دی چه کله سهو کېږی او کله حق ته رسېږی نو باید هر مسلم او عالم حاکم ته نصیحت وکړی او ورته وویلی شی چه ته له عدل نه بل لور ته کوږ شوی یی.

د همدی لامله اجتهاد هم په مجتهدینو یعنو هغو اشاخاصو پوری خاص دی چه د عربی لغاتو له اصولو خبر وی او په دینی علومو کښی بصیرت لری او له قرآن کریم او احادیثو څخه احکام اېستلی او حق او باطل، صحیح او فاسد سره بېلولی شی، خلیفه ګانو ته د محض خلافت په سبب دا حق نه دی ورکړ شوی.

دغه راز عقاید چه په یوه قوم کښی راسخ او ټینګ شی هغه هېڅکله د هغه چا په مخ کښی چه دوی د حاکمیت دپاره غوره کړی خپل سر نه ټیتوی تر څو چه هغه د عدل پابند او د خدای او رسول تابع نه وی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو په دغه صورت کښې پاچا له خپل ملت سره داسې سلوك کوی لکه چه یو مهربان پلار ئې له خپلو زامنو سره کوی او ملت هم خلیفه او پاچا ته د محبت او احترام په سترګه ګوری نه د خوف او ډار په سترګه.

دغه و د حکومت او ملت لنډ حال په اسلام کښې، وروسته چه عربی سلطه پراخه شوه او د اسلام لاس شام و عراق، فارس، مصر، طرابلس، تونس، الجزایر او د فرانسې جنوب غربی لور ته ورسېده نو فیلسوفان او علماٴ د مملکت تنظیمی امورو او قوانینو وضع کولو ته توجه وکړه او د وزیرانو، مشرانو او ملکی او عسکری مامورینو وظایف ئې په داسې شان تعین کړه چه تر اوسه چا پکښې څه ندی ویلی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ملت د مشرانو صفات

پدې صفاتو کښې حکیمانو، سیاسیونو او اجتماعیونو ټولو بحث کړی او د مشرتوب دپاره ئې ډېر داسې شرطونه چه د ملت په نفع تمامېږی او مشرتوب ورباندی ګټل کېږی ښودلی دی.

پدې موضوع کښې کومه ښه رایه چه میدان ته راوتلې ده د ابونصر فارابی نظریه ده چه پخپل کتاب (ارا ٔ اهل المدینة الفاضله) کښې ئی ښکاره کړېده، دی وایی چه د ملت دمشرانو دپاره دا صفات ضرور دی:

۱: د عضاوو پوره والی
۲: پوهه او سنجش
۳: د حافظې ښه والی
۴: زړه سوی او عاطفه
۵: فصاحت
۶: د زده کړی (عرفانی) شوق
۷: په شهواتو او خواهشاتو کښی اعتدال
۸: لوړ همتی (کبر النفس)
۹: له رښتیا او رښتیا ویونکو سره محبت لرل
۱۰:د دنیا متاع ته په کمه سترګه کتل
۱۱: له عدل او د عدل خاوندانو سره مینه
۱۲: د عزم او ارادې ټینګوالی

فاریابي د دې شرطونو له بیانه وروسته ویلي دي چه که د دې ټولو صفاتو خاوند پیدا نشي نو بیا د ریاست او مشر توب وړ هغه څوك دی‌چه پخپل شریعت ټینګ او ښه هوښیار وي او که دغه شرطونه په څو کسو کښې د تقسیم په ډول وی او دوی ټول پخپل منځکښې متحد کېږي نو دوی ټول باید مشران او رئیسان وی.

او هر کله که یو ښار له حکمت څخه حالی شي او دغه شرطونه په رئیسانو کښې مختل شي د هلاك معرض ګرزي.

ابن خلدون ویلی چه د دغه منصب وړ هغه څوك دی چه دا لاندینی څلور صفتونه لری:

۱: علم ۲: عدالت ۳: کفایت ۴: د حواسو سلامتي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عربو په نزد د مملکت ارکان

د عربو سیاسیونو چه د خپل ملت اصلاح او انتظام، سعادت، امن او عدالت په نظر کښی نیولی، نو د مملکت دپاره ئې څلور رکنه مقرر کړیدی. چه هغه دا دی:
ټولواك -، رعیت -، عدل -، تدبیر -، چه دغه هر رکن ته په یوه خاصه نظر ګوری او بعضی ملحوظات پکښی لټوی.
علامه شهاب الدین چه په سیاسیاتو کښی یو پوه عالم و هغه ویلی دی چه ښه پاچا پر ځان حاکمیت لری او له بدو خواهشاتو څنی خپل ځان ژغوری او بله دا چه د خپل مملکت له احواله خبر او پخپلو ظایفو کښی جدی وی، د همسایه ممالکو له احواله هم خبر وی او خپل سرحدونه هم په یوه قوی عسکر چه وسله او تو ښه او ذخایر ورسره زیات وی ټینګو دی.
خپل عسکر او منصبداران ښه ساتی او پخپل ملك کښی هر راز مواد پیدا او تعمیرات زیاتوی او خپل رعیت داسی ګڼی لکه زامن او ورونه، او هر کله ئې د لوړتیا، او سمون او بډایی او ښېګړو په فکر کښی وی!

رعیت

رعیت چه په څو قسمونو لکه: د کلو اوسېدونکی، د ښارو آبادوونکی، جنګ کوونکی، او علماء او پوهانو وېشل کېږی.
دا ټول له درې عنوانو لاندی راځی: اخیار او افاضل یعنی ښه او پوه خلق، اشرار او اراذل یعنی بدان او پایلاتی خلق، متوسطین یعنی منځنۍ ډله.
چه باید له هرې طبقې څخه کار واخستل شی یعنی له علما او پوهانو څنی عرفانی او علمی خدمت، او له کسبګرو او زارعینو څخه اقتصادی خدمت وغوښتل شی او حربی اشخاص په عسکری امورو مشغول کړه شی، او هېڅوك وزګار پاتی نشی چه ټوله د ملت ډلی د وطن په خدمت بخت وی!
او د خپل حکومت سره په هره چاره کښی مرسته کوی!

عدل

پوهان پدې پوهېدلی دی چه د حکومت غرض د ظلم او تعدی ورکول او د عدل او مساوات قایمول دی، نو علامه شهاب الدین د عدل دپاره دا درې رکنه مقرر کړی:
١: د لوی خدای حقوق ساتل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲: انسانی حقوق یو له بله محافظه کول.

۳: د اسلافو او پخوانیو د حقوقو مراعات کول.

د دې درې قسموتر تفصیل لاندې د مملکت ټول امور داخلیږی او هر څه پکښې راځی، چه عمران او آبادی هم ضمناً د عدل تر عنوان لاندی داخلیږی.

عمرانات او ودانی

د مملکت ودانی دوې جنبې لری چه یوه زراعتی او بله تعمیری او ودانۍ جنبه ده!

د زراعت د ترقۍ او حمایت دپاره دا دوه شیه ضرور دی چه باید حکومت ورته توجه وکړی لکه د اوبو زیاتول، د لارو جوړول، د دهقانانو حمایت کول، په مالیه کې تخفیف کول، ترڅو چه دهقانان له زراعت څخه زړه توری نشی او بل کسب ته زړه ښه نکړی.

د ودانیو په جوړولو کښی باید د دې لاندی شرطو مراعات وشی.

۱: د ښوو اوبو زیاتوالی.

۲: د ځای ښه والی او د هوا اعتدال.

۳: د ارشو او لرګو نزدیوالی.

۴: د ځای موقعیت د امنیت په لحاظ.

برسیره پدې شرطونو څه نور شرطونه هم شته چه باید مراعات ئې وشی لکه: د کوڅو د خطونو معلومول د هر ډول بازار د پاره ځای ټاکل، د ضرورت په اندازه د علم او صنعت خاوندانو ته ځای ورکول او نور.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تدبير او اداره

غرض له تدبير د مملکت د امورو انتظام دی لکه: د وزارتو تشکيلول، د واليانو او حاکمانو ټاکل او وروسته لدېنه د قاضيانو او منصبدارانو تعينول، ليکن پدې ټولو کښی بايد د مملکت د بهبود مراعات وشي مثلاً هر ځای ته داسی قاضی او مامور مقرر شی چه د وقار او تقوی لرونکی وی.

او برسېره پدې چه بايد پوه او عالم وی د حکومت په ضروریاتو او د قضا په ادابو دی هم پوهېږی، په حکم کښی دی بيړه نه کوی، او ښه تحقيق دی کوی، نه دی هديه قبلوی او نه دی د چا شفاعت ته غوږ نيسي، د حکومت مامور بايد په قانون پابند، او د وطن محب او صادق او د ملت خواخوږی وی، خپل اغراض د حکومت په چارو کښې نکړی، او له رشوت او خيانت څخه ځان وژغوری!

پای

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library